S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 19 (2019), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2019

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž, dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia),
dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec, dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič, dr. Jurij Perovšek,
dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Dragan Potočnik, dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar,
dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary), dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar,
dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Prevajanje / *Translation:*

David Hazemali, Uroš Turnšek

Lektoriranje / *Language-editing*

Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in
mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database
ERIH and international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko **487**.
Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.
Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

- TAMARA GRIESSER-PEČAR: Slovensko slovo od Habsburžanov 301
Slovenian Farewell to the Habsburgs
- JURIJ PEROVŠEK: Narodni svet in slovenska samoodločba leta 1918 333
The National Council and Slovenian Self-determination in 1918
- JURIJ PEROVŠEK: Nastanek Države Slovencev, Hrvatov in Srbov
29. oktobra 1918 in njen narodnozgodovinski pomen 369
*The Emergence of the State of Slovenes, Croats and Serbs
on October 29, 1918 and its National Historical Significance*
- DARJA KEREČ: Kulturnoprosvetne razmere na Slovenskem
ob državnem prelomu leta 1918 399
*Culture and Education in the Slovenian Lands in 1918,
in the Period of Disintegrating and Emerging States*
- BOŠTJAN ZAJŠEK: "Raje pa hočemo nemško umreti, kakor
laško ali slovansko trohnети" – mariborski Nemci v letu 1918 419
*"But We would rather Die German than to Rot as Italians or Slavs"
– the Maribor Germans in 1918*
- GORAZD BAJC in JANEZ OSOJNIK: Odnos Velike Britanije do
Avstro-Ogrske leta 1918 in dogajanja na Koroškem po
koncu prve svetovne vojne 467
*The Attitude of Great Britain to Austria-Hungary in 1918
and the Events in Carinthia After the End of the First World War*
- BOŽO REPE: Evropa in svet ob koncu Velike vojne 493
Europe and the World at the End of the Great War
- GREGOR ANTOLIČIČ: Slovensko ozemlje pod vtisom umika
avstro-ogrske vojske jeseni 1918 519
*The Slovenian Territory under the Impression of the
Retreat of the Austro-Hungarian Army in the Fall of 1918*

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

URŠKA LAMPE: "Vojne je konec, a še naprej jemlje svoj davek" – slovenski in hrvaški vojni ujetniki ob koncu prve svetovne vojne in vpliv zakasnele repatriacije na vsakdanje življenje njihovih svojcev551
"The War is Over, yet it Continues to Take its Toll" – Slovenian and Croatian Prisoners of War at the End of World War I and the Impact of the Late Repatriation on the Everyday Life of their Relatives

BOGDAN KOLAR: Novi izzivi in nove naloge za Cerkev ob koncu prve svetovne vojne na socialnem področju575
New Challenges and New Tasks for the Church in the Field of the Social Work at the End of World War I

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 599

Uredniška navodila avtorjem / Editor's Instructions to Authors 607

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

UDK 94(497.412=112.2)"1918"
1.01 Izvirni znanstveni članek

DOI 10.32874/SHS.2019-13

"Raje pa bočemo nemško umreti, kakor laško ali slovansko trobneti" — mariborski Nemci v letu 1918

Boštjan Zajšek

Mag., višji arhivist
Pokrajinski arhiv Maribor
Glavni trg 7, 2000–Maribor, Slovenija
e-naslov: bostjan.zajsek@pokarh-mb.si

Izvleček:

Prispevek se dotika vsakdanjega življenja in javnega delovanja tistih prebivalcev Maribora, ki so jih po metodologiji ljudskih štetij habsburške monarhije prištevali k Nemcem. To niso bili samo Nemci po poreklu, temveč tudi ponemčeni oziroma nemško govoreči meščani. Predstavljene so njihove vsakdanje stiske spričo slabega gospodarskega stanja v mestu v zadnjem letu prve svetovne vojne, njihovo družabno življenje, odnosi s slovensko govorečim prebivalstvom v mestu, politična stališča glede prihodnosti monarhije in Maribora ter njihove reakcije na postopno slovensko prevzemanje oblasti v mestu.

Ključne besede:

Maribor, 1918, Nemci, vsakdanje življenje, javno delovanje

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 19 (2019), št. 2, str. 419–466, 220 cit., 8 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

"Vsi vemo, da živimo v resnih časih, ko se odloča tako o naši dobrobiti kot o slabem. Zato je naša sveta dolžnost, da skrbimo za red in mir ter preženemo prepir in razdor, ki ovirata pogajanja in ljudem jemljeta mir, po katerem že dolgo časa hrepene," se glasijo besede mariborskega župana Johanna Schmidererja¹ v izjavi za javnost zadnji dan oktobra 1918.² To je bil čas razburkanega političnega dogajanja na naših tleh, saj je bila le dva dni prej razglašena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se ji je reklo tudi južnoslovanska oziroma jugoslovanska (nemško: *Südslawenstaat*). Nemcem in nemško govorečemu prebivalstvu Spodnje Štajerske in južne Koroške se je s tem začela uresničevati njihova najhujša nočna mora, da bo namreč nemški živelj teh krajev "iztrgan iz narodnega telesa".³ Res je sicer tudi mariborski nemški list *Marburger Zeitung* zadnje dni oktobra eno od svojih kolumn že naslovil "Slovo od Avstrije", toda komentator je imel v mislih preoblikovanje monarhije v novo avstrijsko državo, ob grenkem spoznanju, kakor piše, da je cesar Karel avstrijske Nemce očitno pustil v milosti in nemilosti, čeprav je nemški živelj na bojiščih od daljnega vzhoda do italijanskih Alp in srbskih planin "krvavel za umrli sarajevski par, za sijaj in moč dinastije".⁴

Izraz "mariborski Nemci" je z etnografskega vidika nepravilen oziroma precej poenostavljen. Kajti če uporabimo metodologijo z ljudskih štetij, ki so v Avstro-Ogrski potekala od leta 1857, so pod tem izrazom zajeti tako etnični Nemci, ki so od srednjega veka naprej prišli v Maribor kot posestniki, trgovci, obrtniki, vojaki, uradniki, pozneje železničarski delavci, podjetniki ipd., kakor tudi ponemčeno prebivalstvo in del meščanov, ki se je posluževal nemščine zavoljo svojega družbenega statusa (poklica, stanu). Fran Zwitter je ugotavljal: "Nemška in ponemčena višja plast je bila najbolj močna v večjih krajih, medtem ko je imela v malih mestih in trgih le nekaj zastopnikov ali pa je sploh ni bilo."⁵ Maribor je po izgradnji železnice Dunaj–Trst (dokončani leta 1857) ter koroške železnice (1863) in po postavitvi delavnic Južne železnice na Studenčih doživel demografsko eksplozijo, s 4.500 prebivalcev leta 1830 je skočil na 27.994 leta 1910. "Naglega naraščanja mestnega prebivalstva /.../ ni povzročilo prirodno gibanje prebivalstva, ampak doseljevanje v mesta," navaja Zwitter. Po izračunih Richarda Pfaundlerja z začetka 20. stoletja naj bi dobrih 45 % mariborskega prebivalstva izhajalo z nemškega jezikovnega ozemlja (kamor šteje

¹ Johann (Hans) Schmiderer (1848–1925), župan Maribora v letih od 1902 do 1919. V nekaterih virih je njegovo ime poslovenjeno v Ivan Schmiderer. Več o njem glej: Gregor Jenuš, "Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan": Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 901–928.

² "Bevölkerung der Stadt Marburg!", *Marburger Zeitung*, 31. 10. 1918, št. 251, str. 1.

³ "An die Marburger Bevölkerung!", *Marburger Zeitung*, 24. 10. 1918, št. 245, str. 2.

⁴ "Abschied von Österreich!", *Marburger Zeitung*, 24. 10. 1918, št. 245, str. 1.

⁵ Fran Zwitter, "Nemci na Slovenskem", *Sodobnost* 6, št. 11–12 (1938), str. 491.

tudi mesto samo), slabih 55 % pa s slovenskega; izračuni tedanjih slovenskih raziskovalcev (Zwitter omenja študijo Janka Mačkovška) so bili za Slovence še ugodnejši.⁶ Čeprav je bila torej večina mariborskega prebivalstva po rodu s slovenskih etničnih območij, so ob štetju prebivalstva še leta 1910 kar 85 % meščanov prepoznali kot Nemce.⁷ Razlog za to je bil v izrazito socialno zaznamovani funkciji jezika, ki je bil pri štetju tudi glavni kriterij za umeščanje prebivalstva k določeni narodnostni skupini. Že leta 1890 so pri listu *Slovenski gospodar* z obžalovanjem ugotavljali, da se bo naslednje štetje spet opravilo po ustaljenem načinu:

Resnica je Bogu ljuba, slehernemu poštenjaku draga pa tudi ljudskemu štetju, poglavitni smoter. To bi ne bilo pretežavno, ko bi ljudje tako vpraševali: 'Kaj si rodod, ali Slovenec ali Nemec?' Toda žali Bog, tako ne bodo vpraševali, ampak: 'Kateri jezik navadno govoriš, nemški ali slovenski?' Ne poizvemo torej najprv-lje, koliko Nemcev ali Slovencev na primer v deželi Štajarski prebiva, ampak koliko ljudi tukaj navadno govori nemški ali slovenski (Umgangssprache). To pa je velik razloček in sedaj slabo za nas Slovence, kajti naši slovenski odpadniki, tudi nemškutarji imenovani, gorijo za nemški 'Umgangssprache' ali 'občevalni jezik'. Zato so pri zadnjem štetju trumoma lomastili med Nemce in tako hipoma število Nemcev, vsaj na papirji, znatno pomnožili, Slovencev pa skrčili. Po skončanem štetju namreč živa duša ni mislila dalje na 'občevalni jezik', ampak sploh so povdarjali: Nemcev smo našteali 794.841, Slovencev pa samo 388.419, to je: okoli 100.000 duš premalo. Toliko smo zgubili v dvakratnem ljudskem štetju po 'občevalnem jeziku'. Nekateri krati naj še tako štejejo, pa nas pozobljejo do zadnjega – krnkača.⁸

Slovensko časopisje je ponemčene Slovence imenovalo "mariborski posil-nemci" ali "nemškutarji" in se iz njih tudi odkrito norčevalo: "No, sovražni nam vihar stresel je slovensko drevo. Zbil je mnogo črvicega sadja na tla semtertja pa tudi marsikatero zdravo jabelko."⁹ V podobnem tonu je *Slovenski gospodar* pri poročanju o meščanski zaprisegi v Mariboru januarja 1918 okrcal odvetnika Ernesta Mravlaka (ponemčeno Ernsta Mrawlaga¹⁰) in trgovca Ivana Andrašiča (ponemčeno Hansa Andraschitza¹¹):

⁶ Prav tam, str. 492.

⁷ Jerneja Ferlež, "Prebivalstvo Maribora 1848–1991", *Studia Historica Slovenica* 2, št. 1 (2002), str. 94.

⁸ "Kaj imamo storiti pri ljudskem štetju", *Slovenski gospodar*, 25. 12. 1890, št. 52, str. 1.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Ernst Mrawlag (tudi Mravlag) (1865–1944), odvetnik, umrl v Gradcu 14. 1. 1944.

¹¹ Johann (Hans) Andraschitz (1871–?), po rodu iz Smolincev.

V imenu novih meščanov je trgovec Andrašič obljubil, da se bodo mariborski Nemci, če bo treba, s puško in kanonom dvignili proti jugoslovanski državi. Kakor nam poročajo, se pri tem slovesnem zapriseganju sicer ni zgodila nikaka nesreča. Značilno pa je, da sta imela pri vsej komediji glavno besedo sinova naših Slovenskih goric: dr. Mravlag in Andrašič. Slednji sploh še dandanes ne zna nemški, kakor večina novih purgarjev. To so stebri, na katere se mariborsko nemštvo pač ne bo moglo dolgo opirati. Pred puškami in kanoni g. Andrašiča se nam pač ni treba bati.¹²

Nemci so na javnih shodih radi zatrjevali, da sta nemški in slovenski živeli v Mariboru "stoletja živela v miru in slogi",¹³ a so jim s slovenske strani kontrirali:

Toda kako sta v resnici izgledala ta mir in ta sloga? Da, dokler je Slovenec bil srečen, ako je smel biti hlapec, pri nemškem gospodarju, dokler je slovenski kmet mirno dajal desetino in hodil na raboto k nemškemu grajščaku, je bilo razmerje med Slovenci in Nemci res idealno – za Nemce namreč. To vse do tedaj, ko je bil višek sanj, do katerih se je povspel Slovenec – k. k. Amtsdienner.¹⁴

V teh besedah je precej resnice; ko je v zadnjih desetletjih 19. stoletja prišlo do vse večje emancipacije Slovencev na družbenem, kulturnem in ekonomskem področju, o narodnostni slogi v Mariboru ne moremo več govoriti.¹⁵ Že leta 1870, torej celih 48 let pred prevratom, je na enem od predvolilnih shodov pred deželnozborskimi volitvami učitelj Gottlieb Stopper kandidatu Ferdinandu Duchatschu¹⁶, ki je v svojem volilnem programu poudarjal pomembnost sprave med Nemci in Slovenci, zabrusil, da je "sprava s slovenskimi voditelji nemogoča, z narodom pa nepotrebna, ker obstaja razklanost".¹⁷ Poudariti je potrebno tudi to, da je gospodarska moč mariborskih Nemcev večkratno prekašala gospodarsko moč Slovencev. Nemci so bili lastniki večine trgovin in stanovanjskih stavb v mestu. Med podjetniki je bilo nemških šestkrat več kot slovenskih, med obrtniki pa štirikrat več.¹⁸ "Nemec in Slovenec si pri nas, v naših

¹² "Mariborski posilinemci proti našim zahtevam", *Slovenski gospodar*, 3. 1. 1918, št. 1, str. 3.

¹³ Tako npr. župan Schmiderer na zborovanju pred rotovžem maja 1918 ("Marburger Volkstag", *Marburger Zeitung*, 14. 5. 1918, št. 108, str. 2); enako je 25. maja 1918 na avdienci pri cesarju Karlu zatrdil tudi mariborski odvetnik in član mestnega sveta Oskar Orosel (Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovoj 1918, Zapisnik zaupne seje Mestnega sveta v Mariboru, 29. 5. 1918).

¹⁴ "Po nemškutarski mariborski polomiji", *Straža*, 17. 5. 1918, št. 39, str. 3.

¹⁵ Več o tem: Gregor Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski. Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi*, zbirka Studia Historica Slovenica 8 (Maribor, 2011).

¹⁶ Boštjan Zajšek, "Ferdinand Duchatsch – slovenski Nemec oziroma nemški Slovenec", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 837–872.

¹⁷ "Wählerversammlung am 18. Juni (Schluss)", *Marburger Zeitung*, 24. 6. 1870, št. 75, str. 3.

¹⁸ Maja Godina-Golija, "Nemški priseljenci v Mariboru", *Etnolog* NV 26 (2016), str. 67 in 68.

deželah, še ne stojita vstric, ampak drugi pred drugim, eden s klobukom na glavi, drugi s klobukom v roci – gospod in hlapec, tako si stojita Nemec in Slovenec nasproti. In to je že stara in dolga navada, ali pravica to ni," so ugotavljali slovenski časniki.¹⁹ Iz gospodarske (prem)очи Nemcev je izhajala tudi njihova oblastvena moč. Če pogledamo seznam članov mariborskega občinskega sveta v zapisniku januarske seje 1918, je iz priimkov jasno razvidno, kateri narodnostni tabor je vodil mesto: Abt, Bernhard, Fischer, Frei, Futter, Gaischeg, Geraus, Havliček, Heritschgo, Käfer, Mally, Matzhold, Marko, Misera, Neger, Neumann, Opelka, Orosel, Pichler, Resner, Russ, Scheidbach, Schrott, Worsche, Zinthauer.²⁰ "Občinske uprave so popolnoma nemške in tujec, ne poznavajoč razmer, bi mogel po tem videzu, tej zunanosti sklepati, da so to povsem nemški kraji," so ugotavljali pri *Straži*.²¹ Med obema narodnostnima skupinama je prihajalo do vedno večje tekmovalnosti in ponavljajočih se trenj, zlasti napeto je bilo od avstrijske aneksije Bosne in Hercegovine (1908) naprej do izbruha prve svetovne vojne, ko so bili številni Slovenci zaprti kot "srbofilski hujskači"²² pa tudi kot dejanski ali namišljeni pristaši panslavizma.²³ Maister je v svojih tipkopisih omenjal, da je konec leta 1914 pred mariborsko stolno cerkvijo slišal skupino mladih, ki so si prepevali, kako morajo Slovenci in Srbi vsi pomreti, da jih bosta nasledila avstrijski in nemški rajh: "*Die Slowenen und die Serben / müssen alle sterben, / müssen sterben ... / Österreich und Deutsches Reich, / ewig stark und ewig gleich, / sind der Slawen Erben*."²⁴

Za "panslavistične hujskače" (*panslawistische Hetzer*) pa so veljali slovenski politiki, ki so proti koncu vojne agitirali za državo avstro-ogrskih južnih Slovanov,²⁵ sicer pa je bila standardna slabšalna oznaka za Slovence Vindišarji ("*die Windischen*"). Na drugi strani so svoje narodne nasprotnike označevali kot nemčurje, nemškutarje, Mihle²⁶ ("nemški Mihel", tudi "Mihl"²⁷) ipd. Slabšalne oznake švab v tem času še niso uporabljali.

¹⁹ "Sovraštvo do Nemcev", *Slovenski gospodar*, 29. 3. 1888, št. 13, str. 1.

²⁰ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, Seznam prisotnosti na seji mariborskega občinskega sveta z dne 30. 1. 1918.

²¹ "Jugoslavija Jugoslovanom", *Straža*, 31. 5. 1918, št. 43, str. 1.

²² "Slowenische Roheiten", *Deutsche Wacht*, 26. 11. 1913, št. 95, str. 4.

²³ Walter Lukan, "Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni", *Zgodovinski časopis* 62, št. 1–2 (2008), str. 96–97.

²⁴ PAM, Zbirka Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 2, ovoj 59, pesem "Die Slowenen und die Serben ...".

²⁵ "Baden und Schmiersdorf", *Marburger Zeitung*, 28. 5. 1918, št. 119, str. 1.

²⁶ Sv. Mihael je mdr. zavetnik nemškega naroda ("Ime veliko pove", spletna stran revije *Ognjišče*: <http://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/ime-veliko-pove/1241-mihael>, pridobljeno: 19. 11. 2018).

²⁷ Tako recimo piše *Slovenski gospodar*: "Mihl, vemo, brez našega vina in sadja ne moreš živeti, pa boš prišel rad po njega v Jugoslavijo, ga dobro plačal". ("Dragi narodnjaki", *Slovenski gospodar*, 10. 4. 1919, št. 15, str. 2).

* * *

Za Maribor usodno leto 1918 se je začelo v znamenju pomanjkanja kuriva in hrane. Pri nemškem listu *Marburger Zeitung* so v prvih dneh januarja pisali o "večno stari pesmi", da se namreč

Mariboru, drugemu največjemu mestu Štajerske, katerega sinovi so hrabro in vdano krvaveli za Avstrijo, katerega prebivalci potrpežljivo in zvesto prenašajo neopisljive in pogosto nepotrebno velike težkoče, ki jih povzroča vojna, temu mestu s polno predanostjo monarhiji, nalagajo vedno nove preizkušnje, tako da se malodane človeku dozdeva, da bi odgovorne osebe na Dunaju rade dognale, kolikšna mera trpljenja je potrebna, da se zlomi strpnost mariborskih meščanov.

Mariborska plinarna je bila 4. januarja že četrtrič v kratkem času prisiljena ustaviti delovanje zaradi pomanjkanja premoga. Pri listu so se ob tem obregnili ob dejstvo, da pa očitno za vlado ni težava zagotoviti premog Čehom, ki hočejo zrušiti monarhijo: "Naše nemško ljudstvo in posebej še prebivalstvo Maribora znova ugotavlja, da na račun njegovih žrtev in vztrajne zvestobe pridobijo koristi tisti drugi, katerih goreče delovanje je uperjeno v to, da uničijo Avstrijo."²⁸

Pomanjkanje je vladalo tudi zaradi rekviriranja pridelka in živine. List *Straža* je aprila 1918 poročal:

Po statistiki bi bila morala dati Štajerska leta 1917 6300 vagonov žita, a vkup spravili smo samo 2500 vagonov. /.../ Poslanec Roškar²⁹ referira o rekviziciji živine in povdarja, da tako ne more dalje. Ni dneva, da ne bi prišel kdo k njemu, ki se pritožuje radi rekvizicij. Ljudem ne puščajo niti blaga za seme, niti krme za živino. Govoreč o rekviziciji živine, povdarja, da imajo mnogi posestniki komaj še eno tretjino, mnogi komaj polovico, dočim imajo graščaki toliko, ali pa še več kakor pred vojno. /.../ Z delavno živino je prišlo že tako daleč, da kopajo ljudje z motiko. /.../ Glasom predpisa bi morala dati Štajerska mesečno 8230, a mora ta mesec dati 27000 glav živine. Zakaj? Ker nas nikdo ne brani.³⁰

Okoliščine so se poslabšale do te mere, je na seji občinskega sveta opozoril svetnik Alois Käfer, da so bili ponekod prisiljeni krmiti konje kar s smrekovim dračjem.³¹ Seveda tudi pri vprašanju rekvizicije ni izostalo narodnostno vpra-

²⁸ "Das ewig alte Lied", *Marburger Zeitung*, 5. 1. 1918, št. 4, str. 1.

²⁹ Ivan Roškar (1860–1933), takrat državnozborski poslanec.

³⁰ "Važno gospodarsko posvetovanje v Mariboru", *Straža*, 5. 4. 1918, št. 27, str. 3.

³¹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, Zapisnik zaupne seje mariborskega občinskega sveta z dne 30. 1. 1918.

šanje. "Na nedeljskem nemškem zborovanju v Gradci je govornik trdil, da so v Avstriji pred vsem Slovani krivi pomanjkanja živil, ker nočejo oddati žita, rekvirira se samo pri nemških kmetih, pri čeških in slovenskih pa nič," je pisal *Slovenski gospodar* in dodal: "Take gorostasne neresnice širijo Nemci med svojimi brati proti Slovencem. Tako govorijo o Slovencih Nemci, ki nedeljo za nedeljo in še celo med tednom z nahrbtnikom romajo po slovenskem Dravskem polju in po Slovenskih goricah in se vračajo z živili težko obloženi domov."³² Prav tako je Slovence razburila kolumna v časniku *Marburger Zeitung* avgusta 1918, v kateri je pisec pozival ministrstvo za prehrano, naj vzame hrano, kjer obstaja: "/.../ bogate zaloge živil na češkem podeželju /.../ so že skorajda škandalozne in v južnoslovanskih območjih je slanina, masti, moke, svinjskega mesa in prekajenega mesa pogosto na pretek."³³ Pri *Slovenskem gospodarju* so kolumnistu odgovarjali: "Mi lahko samo rečemo, da vsega tega ni več, ker so to vse že znosili nemški meščani in tržani v svojih nahrbtnikih od kmeta, ki je ž njimi dosedaj pošteno delil, kar je imel."³⁴ Tudi pri *Straži* so ob priliki zapisali: "Nemški hujškači bi radi nahujskali nemško mestno prebivalstvo, da bi šlo na kmete pobijati Slovence, ropat in s silo jemati tisto trohico živil, ki so še ostala kmetu."³⁵

Ko so poleti stvari prišle tako daleč, da je bilo moke in mesa na zalogi le še za nekaj dni, je občinski svet sklenil pozvati izvenmestno prebivalstvo k prodaji morebitnih lastnih zalog. Dodatno težavo pri oskrbi prebivalstva je predstavljalo dejstvo, da je državno namestništvo prepovedalo "prodajo iz nahrbtnika" (t. i. *Rucksackverkehr*) v okrajih Maribor in Ptuj. Mariborski občinski svet je pri državnem namestništvu protestiral zaradi te prepovedi, saj bi lahko v normalnih okvirih, ki ne bi prerastli v črnoborzijanstvo, tovrstna trgovina omilila pomanjkanje ponudbe na trgu.³⁶ Toda dodatna konkurenca na tržnici je povzročala nejevoljo med branjevcem – tako je konec julija več žensk v svoji vročerkvnosti nekaj prodajalcem na tržnici uničilo njihova živila.³⁷ Veliko ogorčenje in pošiljanje protestnega dopisa v Gradec pa je povzročila namera državnega namestništva, da bi v deželi uvedli brezmesne dneve, še posebej potem, kakor so poudarili občinski svetniki, "ko prebivalstvo že več mesecev ne dobiva niti zadosti kruha in moke, zato je že zelo podhranjeno."³⁸ List *Straža* je julija poro-

³² "Nemškonacionalna nesramnost", *Slovenski gospodar*, 2. 5. 1918, št. 18, str. 1.

³³ "Die am meisten Leiden", *Marburger Zeitung*, 13. 8. 1918, št. 183, str. 1.

³⁴ "Proti slovanskim kmetom", *Slovenski gospodar*, 15. 8. 1918, št. 33, str. 3.

³⁵ "Volkstag nemških rodoljubov", *Straža*, 2. 5. 1918, št. 18, str. 1.

³⁶ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, Zapisnik 20. seje mariborskega občinskega sveta z dne 20. 7. 1918.

³⁷ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, Zapisnik zaupne seje mariborskega občinskega sveta z dne 24. 7. 1918.

³⁸ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, Zapisnik seje mariborskega občinskega sveta z dne 14. 8. 1918.

Mariborska tržnica leta 1914 (PAM Zbirka fotografij in razglednic, inv. št. 2253)

čal, da so očitno na Dunaju prisluhnili pritožbam in da se bo začel izvajati nov način oddajanja žita, ne več z rekvizicijami, temveč

da se način oddaje žita spremeni in se določi za celo deželo in posamezna glavarstva množina, katero imajo oddati samooskrbovalci. Na ta način bi se izognili v deželi teh nesrečnih rekvizicij, katere so doprinesle kmetskemu ljudstvu že toliko gorja. Ponchalo bi stikanje vojakov in žandarjev po hišah in shrambah.³⁹

Kljub temu težav z oskrbo ni bilo konec. Poročevalec *Slovenskega naroda* je septembra iz Maribora spet poročal: "Mestu je docela zmanjkalo premoga. Ulice in ceste so ponoči temne, da roke pred očmi ne vidiš. Kopališče ne posluje več in to sedaj sredi epidemičnih bolezni, ki se širijo po mestu. V klavnici je hladilnica zaprta in niti najnujnejšega koščka ledu ni dobiti."⁴⁰ V takih razmerah je pogled na prihod rekvizicijske komisije marsikateremu kmetu pognal kri v žile, še sploh, ker je slovensko časopisje trdilo: "Ves svet ve, da je ravno slovenski kmet pri rekvizicijah najhuje prizadet. Nasprotno pa je med Nemci vse polno

³⁹ "Kontingiranje na celem Štajerskem", "Maribor", *Straža*, 1. 7. 1918, št. 52, str. 4.

⁴⁰ "Pomanjkanje premoga", rubrika Mariborsko pismo, *Slovenski narod*, 14. 9. 1918, št. 210, str. 3.

takih, ki skrivajo žitne zaloge in pošiljajo živila v tujino."⁴¹ Zato ni čudno, če je kdaj prišlo tudi do fizičnega obračunavanja z rekvizitorji – tako so npr. spomladi 1918 v Lovrencu na Pohorju kmetje na čelu z županom Jurijem Ačkom pretepli člane rekvizicijske komisije, še prej, januarja, pa so rekvizicijskega komisarja Jožefa Wiederwohla s Ptuja pri Forminu "razmesarili kakor ubogo živino".⁴² Pronemški ptujski list *Štajerc* je za tovrstne zločine krivil slovensko projugoslovansko časopisje, ki da z agitacijo za Jugoslavijo hujska ljudi k nesplošovanju avstrijskih oblasti.

Zaradi pomanjkanja blaga je ljudem ostajala obilica denarja, cene izdelkov in pridelkov pa so v primerjavi s predvojnimi obdobjem skokovito narasle, celo do 50-krat. Zato je mestni magistrat določal cene živilom. *Slovenski gospodar* je septembra mesarje opozarjal, da "morajo imeti v mesnicah javno nabit 1 izvod cenika. Kdor se ne drži teh določil, se ga lahko kaznuje z globo 5000 K, oziroma z zaporom do 6 mesecev."⁴³

* * *

Čeprav je vojna dodobra ohromila družbeno življenje mariborskih Nemcev, pa slednje vendarle ni usahnilo. Potekalo je po kavarnah (npr. Drau, Theresienhof, Central, Promenade, Meran idr.), kjer so lahko prebirali nemško časopisje in poslušali nemško glasbo, nadalje v prireditvenih dvorinah (npr. Kazinska, Götzeva, Gambrinusova idr.), kjer so imeli različna zborovanja, predavanja, plesne večere ali predstave ipd., svečana kosila ob različnih slovesnostih so se odvijala v hotelskih restavracijah ali gostiščih kot Hotel Erzherzog Johann, Zur alten Bierquelle, Zum Lamm, Zur Traube, Zum schwarzen Adler, Pilsner Keller itd. Gledališke in filmske predstave so si lahko ogledali v mestnem bioskopu in gledališču.

Občasne dobrodelne glasbene prireditve za nemške reveže in otroke so se odvijale tudi v evangeličanski cerkvi, ki jo je takrat vodil pastor Ludwig Mahnert in je imela izrazito nemški značaj.⁴⁴ Leta 1918 je sicer večina Nemcev pripadala katoliški veri, število evangeličanskih vernikov se je gibalo okoli 1800, vendar za razliko od nemškega evangeličanskega duhovnika v mestu ni bilo nemškega katoliškega duhovnika. Aprila 1918 so se na ljudskem zborovanju vseh društev

⁴¹ "Nemci odtegujejo Nemcem živila", *Slovenski gospodar*, 2. 5. 1918, št. 18, str. 3.

⁴² "Grozoviti umor c. kr. uradnika" *Štajerc*, 13. 1. 1918, št. 2, str. 2.

⁴³ "Maribor", *Slovenski gospodar*, 19. 9. 1918, št. 38, str. 3.

⁴⁴ Ludwig Mahnert (1874–1943) je bil duhovnik mariborske evangeličanske skupnosti v letih 1903–1919. Več o njem in evangeličanski skupnosti v Mariboru v: Boštjan Zajšek, "Biti Nemec pomeni biti luteran : iz življenja nemških evangeličanov na Slovenskem, s posebnim poudarkom na Mariboru in okolici (1862–1945)", Zbirka Studia historica Slovenica, 3 (Maribor, 2010).

Marburger Bioskoptheater.
Tegetthoffstrasse.
Mittwooh den 16. bis 18. Oktober 1918
Don Juans letztes Abenteuer
Großes Sittendrama in 4 Akten mit
Magda Sonja.
Er ist Papa
Lustspiel,
Dieses Programm ist für Jugendliche nicht geeignet.
Samstag den 19. Oktober **Stuart Webbs-Detektiv-**
schlager

Marburger Stadtkino am Domplatz
Direktion G. Siege.
Nur heute und Donnerstag. Nur 2 Tage.
Ellen Richter
in dem Sensationsdrama
Das Bacchanal des Todes
mit Erich Kaiser-Titz.
Ab Freitag:
Wilhelm Klitsch.

Reklama za oba mari-
borska kinematografa
– Mariborski bioskop
na Tegetthoffovi
cesti in Mestni kino
v prostorih gledališča
(*Marburger Zeitung*,
16. 10. 1918, št. 238,
str. 4)

v Mariboru dotaknili prav tega problema:

Posebej gre omeniti zahtevo, da se za spodnještajerske Nemce priskrbijo nemški duhovniki. Kot je znano, v tem nemškem mestu, ki šteje 30.000 prebivalcev, in celotni štajerski spodnji deželi ne obstaja niti en nemški duhovnik /.../ Slovenska duhovščina pa na prvo mesto postavlja svoje slovenskonacionalno mišljenje, vsepovsod so prav oni vodje in organizatorji bojov proti Nemcem.

Zbrani so se zato zedinili, da bodo lavantinskega škofa Napotnika pozva-

li, naj v mestu zagotovi nemške duhovnike.⁴⁵ Ne samo, da se v zvezi s tem ni nič spremenilo, še več – nazadnje so Nemci ostali tudi brez evangeličanskega duhovnika, saj je bil (že v novi državi) Mahnert zaradi protijugoslovanskih izjav najprej decembra 1918 priprt, potem pa je maja 1919 ob začetku sodnega postopka proti njemu zaradi zapisov v njegovem zgodovinskem romanu *Die Hungerglocke* (izšel 1912) pobegnil v Avstrijo.⁴⁶ V mestu je ostal njegov vikar Hubert Taferner.

Še vedno so delovala številna nemška društva, nastala že pred letom 1914: *Deutscher Sprachverein* (jezikovno društvo), *Deutscher Lehrerverein in Marburg* (društvo učiteljev), *Deutscher Handwerkerverein* (društvo obrtnikov), *Deutscher Verein für Marburg und Umgebung* (politično društvo), *Deutschvölkische Turnverbindung "Schönerer"* (telovadno združenje), *Heimstatt* (evangeličansko podporno društvo), *Deutscher Schulverein* (šolsko društvo), *Südmark* (nemško podporno društvo), *Schlaraffia Marburghia* (elitno moško društvo)⁴⁷, *Alpen-Verein* (planinsko društvo), *Deutsches Studentenheim* (društvo študentov), *Verein "Deutsche Arbeiterjugend"* (društvo delavske mladine), *Evangelischer Frauenverein* (evangeličansko žensko društvo), *Deutschvölkischer Gebilfverein "Drauwacht"* (društvo vajencev in pomočnikov), *Deutscher Turnverein "Jahn"* (telovadno društvo), *Theater- und Kasino-Verein* (gledališko in kazinsko društvo), *Marburger philharmonischer Verein* (filharmonično društvo)⁴⁸, *Reichsverband deutscher Eisenbahner* (železničarsko društvo), *Marburger Radfahrer-Klub "Edelweiß"* (kolesarsko društvo), *Deutsch-Evangelischer Bund* (nemška-evangeličanska zveza) – če omenimo zgolj tiste, ki so imela po imenu ali svojem delovanju povsem nemški značaj. Nemci so naštetim društvom večkrat darovali prostovoljne prispevke, tudi v oporokah so zanje namenili določena sredstva. Pri *Straži* so opozarjali Slovence:

Nemci se v svojih oporokah vedno prav pridno spominjajo nemškega Schulvereina, Südmarke in enakih nepotrebnih nemških društev. Nedavno umrli svečinski Menhardt⁴⁹ je svoje veliko premoženje določil za Schulverein in Südmarko. Kaj pa Slovenci in Slovenke? Ali mi nimamo nobenih narodnih potreb? Še preveč! Slovenska Straža, Tiskovni dom, slovenska šola v Mariboru in še celo kopo drugih društev in zavodov potrebuje gmotne pomoči. Rojaki! Ko pišete oporoke, spom-

⁴⁵ "Deutsche Geistliche nach Untersteiermark", *Grazer Tagblatt*, 13. 4. 1918, št. 100, str. 2.

⁴⁶ "Pfarrer Dr. Mahnert aus Marburg entflohen", *Grazer Tagblatt*, 27. 5. 1919, št. 143, str. 9.

⁴⁷ Več o društvu Schlaraffia Bruno Hartman, "Društvo Schlaraffia Marpurghia v Mariboru", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 73=Nv38, št. 2–3 (2002), str. 153–175.

⁴⁸ Več o tem: Bruno Hartman, "Mariborsko filharmonično društvo : (Marburger philharmonischer Verein)", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 78=Nv43, št. 2–3 (2007), str. 79–120.

⁴⁹ Alois Menhardt, svečinski posestnik, trgovec in gostilničar, umrl 20. aprila 1918 v 61. letu starosti ("Alois Menhardt †", *Marburger Zeitung*, 23. 4. 1918, št. 92, str. 3).

inajte se obmejnih Slovencev, določite del svojega premoženja za Slovensko Stražo v Ljubljani, za Tiskovni dom v Mariboru, za slovensko šolo v Mariboru ali za Dijaško kuhinjo.⁵⁰

Poleg društev z izrazito nemškim značajem so bili Nemci člani še številnih drugih društev (športnega, filharmoničnega, moškega pevskega, strelskega, olupševalnega, železničarjev Južne železnice, pevskega Južne železnice, trgovskega, protialkoholnega, poljedelskega, sadjarskega, čebelarskega itd.).⁵¹

Najpomembnejša nemška obrambna društva so bila *Deutscher Schulverein, Südmark, Heimstatt, Deutscher Verein für Marburg und Umgebung* in *Deutscher Sprachverein*. Ta društva so s slovenskega vidika veljala za instrument vsenemške raznarodovalne politike.

Nemško jezikovno društvo je bilo ustanovljeno leta 1885 v Weimarju na pobudo nemških jezikovnih puristov,⁵² 18. aprila 1887 pa je bila v Kazinski dvorani "ob presenetljivo visokem številu prisotnih" ustanovljena mariborska veja društva, je poročal *Marburger Zeitung*.⁵³ Jezikovno društvo je organiziralo strokovna in poljudna predavanja na temo nemškega jezika in kulture.

Nemško društvo za Maribor in okolico so prav tako ustanovili v Kazinski dvorani, in to 27. marca 1889.⁵⁴ Njegovemu nastanku je botrovalo vsenemško gibanje, ki se je takrat vse bolj širilo po avstrijskih deželah. Prvi predsednik društva, odvetnik Eduard Glantschnig, je na zboru leta 1899 pojasnjeval, da je bilo na Spodnjem Štajerskem potrebno ustanoviti politično društvo, ki bi se ukvarjalo samo z interesi nemškega ljudstva. Delovalo je po sloganu: "Buditev narodne in politične zavesti, krepitev odpornosti in vzdržljivosti v narodu".⁵⁵ Društvo je imelo številna predavanja o nemštvu, njegovi kulturi in družbenem pomenu tako na Štajerskem kot nasploh. List *Slovenec* je društvo leta 1902 označil kot veliko nevarnost za mariborske in okoliške Slovence, do njegovega nastanka pa naj bi prišlo "zaradi ravnotežja nasproti 'Slovenskemu društvu za Spodnji Štajer'".⁵⁶

Nemško šolsko društvo, za katerega so Slovenci uporabljali tudi poslovenjeni zapis "šulferajn", je bilo ustanovljeno na Dunaju leta 1880. Cilj društva je bil "pomagati povsod tam, kjer je moč na podlagi nemške šole ohraniti ogrože-

⁵⁰ "Poziv rodoljubnim Slovincem in Slovenkam", *Straža*, 27. 5. 1918, št. 42, str. 4.

⁵¹ Društva so naštet v: "Marburger Adress-Kalender 1918", *Deutscher Bote für Steiermark und Kärnten* 25 (1918), str. 55.

⁵² "Reinigung der deutschen Sprache von Fremdwörtern", *Marburger Zeitung*, 22. 1. 1886, št. 10, str. 2.

⁵³ "Sprachverein", *Marburger Zeitung*, 20. 4. 1887, št. 47, str. 3.

⁵⁴ "Deutscher Verein für Marburg und Umgebung", *Marburger Zeitung*, 30. 3. 1899, št. 26, str. 4.

⁵⁵ "Die Versammlung des Abgeordneten Iro", *Marburger Zeitung*, 4. 5. 1899, št. 36, str. 2.

⁵⁶ "Deutscher Verein – velika nevarnost za Maribor in okolico", *Slovenec*, 4. 3. 1902, št. 52, str. 1.

Voščilnica društva Schulverein, odposlana leta 1906 (PAM, fond Družina Schmiderer-Brunner, AŠ 8)

ni narodnostni element."⁵⁷ Društvo je torej pomagalo financirati gradnjo nemških šol na narodnostno mešanih območjih. V Mariboru je za društvo agitiral gimnazijski profesor Karl Zelger⁵⁸, "tako da lahko na razcvet le-tega gledamo kot na njegovo delo," je ob priliki zapisal *Marburger Zeitung*.⁵⁹ Na seji maribor-

⁵⁷ "Deutscher Schulverein", *Cillier Zeitung*, 9. 6. 1881, št. 46, str. 1.

⁵⁸ Karl Zelger (1847(?)–1919), profesor, šolski svetnik, od konca leta 1881 živeč in delujoč v Gradcu, kjer je v 73. letu starosti tudi umrl ("Karl Zelger", osmrtnica, *Grazer Tagblatt*, 14. 11. 1919, št. 411, str. 7; "Gymnasium", *Marburger Zeitung*, 4. 12. 1881, št. 145, str. 2).

⁵⁹ "Prof. Karl Zelger", *Marburger Zeitung*, 5. 2. 1882, št. 16, str. 2.

skega občinskega sveta so septembra 1880 sklenili, da bodo Schulvereinu kot njegovi ustanovni člani prispevali 100 goldinarjev. Edini, ki je sklepu nasprotoval, je bil baron Max pl. Rast⁶⁰, saj se mu je zdelo, da društvo na že tako skrhanе odnose med Nemci in Slovenci le še podžiga ogenj. "Kdor pa seje neslogo, ta bo žel vihar," je dejal.⁶¹ Za ustanovitev mariborske podružnice društva se je poleg Zelgerja zavzemal poznejši župan mesta Ferdinand Duchatsch.⁶² 22. junija 1881 je končno bilo tako daleč – vsi zainteresirani so se v Kazinski dvorani udeležili slavnostne ustanovitve mariborske podružnice, Duchatsch je postal njen predsednik, Zelger pa Duchatschev namestnik.⁶³

Predvsem vi, prebivalci Maribora," so pozivali pri društvu, "ki ste skoraj brez izjeme Nemci in tako živite, pokažite čvrsto vašo nemško zavednost, podpirajte Nemško šolsko društvo, ki edino in samo hoče podpreti nemško vzgojo otrok naših sonarodnjakov, ki nikakor in na noben način ne želi zganjati politične agitacije, pristopite k društvu /.../ Prosimo za množičen pristop! Vsi Nemci naj svoj obvezni goldinar letno namenijo Nemškemu šolskemu društvu in naj to storijo poimensko za letos čim prej."⁶⁴

Slovensko časopisje je izjave o nepolitičnem značaju društva označevalo za zvijačo, pri *Slovenskem gospodarju* so celo zapisali: "Kar je trtna uš vinogradom, to je hujskovalni prusko-nemški 'Schulverein' slovenskemu ljudskemu šolstvu."⁶⁵ Ob že tako docela nemškem štajerskem deželnem šolskem svetu je "šulferajnska" gradnja nemških šol pomenila velik udarec prizadevanjem za vzpostavitev slovenskih šol. Štajerski Slovenci razen utrakvističnih (dvojezičnih) ljudskih šol niso imeli nobene slovenske šole, niti srednje niti meščanske niti obrtne. Od *Straže* so marca 1918 letele puščice na deželno vodstvo:

Na Slov. Štajerskem so na šolskem polju Slovenci brezpravni in dež[elni] šol[ski] svet jih sistematično germanizira. Žal, da ima tako velike uspehe in da nam je že ponemčil na tisoče in tisoče slovenske mladine! Nepostavne nemške šole edine vzdržujejo in množijo nemški živelj na Sp. Štajerju. Noben trg, nobeno mesto na Sp. Štajerskem tudi Maribor ni izvzeti, nima niti 10 % pristnih Nemcev, vsi ostali

⁶⁰ Baron Max von Rast (1835–1883), rojen v Münchnu, lastnik posestva Fala, deželnozborski poslanec ("Max Baron Rast †", *Marburger Zeitung*, 12. 12. 1883, št. 148, str. 2).

⁶¹ "Sitzung des Gemeinderathes vom 2. Sept.", *Marburger Zeitung*, 8. 9. 1880, št. 108, str. 3.

⁶² "Marburg, 22. Mai", *Grazer Volksblatt*, 22. 5. 1881, št. 116, str. 12.

⁶³ "Deutscher Schulverein", *Marburger Zeitung*, 26. 6. 1881, št. 76, str. 3.

⁶⁴ "An die Bewohner Marburgs!", *Marburger Zeitung*, 10. 7. 1881, št. 82, str. 1.

⁶⁵ "Nemški Schulverein", *Slovenski gospodar*, 31. 8. 1882, št. 35, str. 1.

Emblem društva
Südmark (Europeana
Collections)

so narodni odpadniki, kojih starši in stari očetje niso znali niti kruha prositi v nemškem jeziku.⁶⁶

Nekaj mesecev kasneje so opozarjali Slovence, kako pogubne za slovensko narodno gibanje so te na novo vznikle nemške šole:

Starši, pazite! K Vam hodijo krivi preroki in Vas nagovarjajo, naj vpišete svoje otroke v nemško šolo. Pravijo, da je boljša, da Vaš otrok zadosti slovensko zna, da slovenščine sploh treba ni, zdaj naj le se nemško uči, drugače ne pride naprej. /.../ Sovražniki dobro vedo, zakaj hočejo Vašim otrokom prikrajšati pouk lepega slovenskega jezika! Hudobija je to in politični nameni. Pazite, kam peljete svoje otroke zapisovati! Vprašajte razločno, ali se v tej šoli uči slovensko in nemško. Prepričajte se dobro, da se ne zmotite.⁶⁷

⁶⁶ "Deželna šolska sveta v Gradcu in Ljubljani", *Straža*, 11. 3. 1918, št. 20, str. 1.

⁶⁷ "Slovenski otroci v slovenske šole!", *Straža*, 26. 8. 1918, št. 68, str. 3.

Na nemški strani pa so v letu 1918, ko se je krepilo gibanje za vzpostavitev jugoslovanske države, poudarjali: "Nemški narod, pomagaj si sam! Noben Nemec ne bi smel manjkati v vrstah Nemškega šolskega društva! Samo skozi šolo moremo trajno ohraniti življenjski vir našega naroda."⁶⁸ Ob koncu prve svetovne vojne je imelo društvo na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem več kot 30 šol, vrtcev in domov. Slovenska stran je takrat, opogumljena od razvoja dogodkov, ki so nakazovali na uresničitev ideje o jugoslovanski državi, smelo ugotavljala: "Slovenka z jezikovne meje nas vpraša: Kaj bo v Jugoslaviji s šulferajnskimi šolami? Odgovor: Spremenili jih bomo v slovenske šole. Naj jih le gradijo, bomo prišli vsaj bolj po ceni do šolskih stavb."⁶⁹ To se je nazadnje tudi res zgodilo. Avstrija se je v sporazumu, sprejetem v Haagu 28. junija 1930, obvezala, da ne zahteva odškodnine ne za sebe ne za svoje državljane – lastnike šolskih poslopij ter drugih stavb – na ozemlju bivše Spodnje Štajerske in Kranjske. Schulverein in Südmark, ki sta se po prvi svetovni vojni združila v eno društvo, se s tem nista strinjala in sta proti avstrijski državi vložila odškodninsko tožbo.⁷⁰

Društvo Südmark (v slovenščini tudi Südmarka, v prevodu: Južna marka) je bilo ustanovljeno 24. novembra 1889 v prostorih graške mestne hiše. Sklicatelj ustanovnega zbora, Josef Feuchtinger, je poudaril, "da je vstop v društvo odprt slehernemu Nemcu ne glede na strankarsko pripadnost."⁷¹ Prvi predsednik društva je bil odvetnik in državnozborski poslanec Julius von Derschatta⁷², med prvo svetovno vojno pa pisatelj in politik Heinrich Wastian⁷³. "Ker so društvo ustanovili Nemci z namenom, da pomagajo svojim sonarodnjakom, so lahko med članstvo sprejeti edinole pripadniki nemškega plemena," piše v objavi društva na naslovni strani *Marburger Zeitung* 12. decembra 1889. Cilj društva je bil torej "gospodarsko podpreti Nemce, ki že živijo v jezikovno mešanih okrajih Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorske ali pa se nameravajo tjakaj naseliti."⁷⁴ S tem, ko bi "posestva, ki so v nevarnosti, da padejo v roke Slovence, poselili z Nemci", bi v alpskih deželah "preprečili nadaljnje prodiranje Slovencev preko zdajšnje, že tako preveč nazaj potisnjene jezikovne meje na nemško jezikovno območje."⁷⁵ Toda pri graškem listu *Grazer Volksblatt* niso bili navdušeni nad bojevitim razpoloženjem, ki je vladalo ob ustanovitvi društva, kajti društvene parole, polne žaljivk napram "vindišarskim hujskačem", se jim

⁶⁸ "Deutscher Schulverein", *Marburger Zeitung*, 23. 5. 1918, št. 115, str. 4.

⁶⁹ "Kaj bo s šulferajnskimi šolami?", *Slovenski gospodar*, 10. 10. 1918, št. 41, str. 2.

⁷⁰ "Schulverein – Südmark in Avstrija", *Slovenski gospodar*, 19. 7. 1933, št. 29, str. 1.

⁷¹ "Verein Südmark", *Marburger Zeitung*, 28. 11. 1889, št. 95, str. 3.

⁷² Julius Derschatta von Standhalt (1852–1924).

⁷³ Heinrich Wastian (1876–1932), član nemškega nacionalističnega tabora v poslanski zbornici Državnega zbora.

⁷⁴ "Deutsche Stammesgenossen!", *Marburger Zeitung*, 12. 12. 1889, št. 99, str. 1.

⁷⁵ "Der Verein Südmark und die Slowenen", *Marburger Zeitung*, 20. 11. 1890, št. 93, str. 2.

niso zdele primerne, da se bi dotaknile mirnih ljudi, saj bi "se v primeru morebitnega posnemanja Slovencev na jezikovni meji vzpostavila pravcata borza človeškega mesa."⁷⁶ Kakor opisuje duhovnik Mahnert v že omenjenem romanu *Hungerglocke*, sta si poslopje Südmarke v Mariboru in slovenski Narodni dom, "le okoli tristo korakov oddaljena drug od drugega, stala nasproti kakor dva renččča psa."⁷⁷

Društvo je zainteresiranim nemškim priseljencem pomagalo iskati primerne posesti ter jim tudi nudilo finančno pomoč pri nakupu. "Številne lepe naselitvene možnosti za kmete se ponujajo tudi v južni Avstriji, še posebej na Spodnjem Štajerskem in Koroškem," je pisalo v oglasnih sporočilih v nemškem časopisu. "Društvo Südmark iz Gradca (Štajerska) rade volje ponuja nasvet in pomoč kmetom ter kmečkim sinovom, ki imajo težnjo po naselitvi, in jim po želji tudi brezplačno predloži sezname nepremičnin za prodajo."⁷⁸ Slovensko časopisje je slovenske kmete opozarjalo pred društvom in jih pozivalo, naj Nemcem ne prodajajo zemlje. "Nemški 'šulverein' in 'Südmarka' drugega namena nimata, kakor pri nas v Avstriji v pruskem smislu delati in narode na odcepljenje dežel, po kojih Nemci gladujejo, pripravljati," so svarili pri *Slovenskem gospodarju* in dodajali:

/.../ večji del denarja, ki ga imata, pride s Pruskega. Velikemu, velikemu številu naših avstrijskih Nemcev se je srce že popolnoma poprusilo. Celo v Mariboru ne mine teden, da bi se Nemci ne zbirali in govorili in sanjali o srečnem življenju, ki ga bodo imeli takrat, ko bodo objemali svoje pruske brate; vsak paglavec v našem mestu je že okužen od te misli. Le glejte, koliko jih ob nedeljah nosi plavice ali modriš, ki je namreč znamenje te misli; le poslušajte, kako se pozdravljajo; ne 'Grüss dich Gott!' ali kaj podobnega, ampak 'Heil!', t. j. prva beseda v prusko nemški cesarski pesmi.⁷⁹

Za slovensko stran ni bilo dvoma: "Cilj pruskih in avstrijskih Nemcev je torej, ustvariti nemško pot do Adrije."⁸⁰ Duh vsenemške politike, ki je na Spodnjem Štajerskem našla precej plodna tla, odraža tudi pesem dunajskega študenta, objavljena v *Marburger Zeitung* leta 1882: "Naj grozijo z bližnjega nam ali daljnega obzorja, / vendarle nam bo uspelo: / od Jadrana pa do Severnega

⁷⁶ "Südmark", *Grazer Volksblatt*, 13. 12. 1889, št. 287, str. 2.

⁷⁷ Ludwig Mahnert, *Die Hungerglocke* (Duisburg, 1912), str. 139.

⁷⁸ "Gute Ansiedlungsangelegenheiten für Landwirte", *Marburger Zeitung*, 9. 12. 1913, št. 147, str. 3.

⁷⁹ "Kaj Nemci prav za prav hočejo?", *Slovenski gospodar*, 15. 7. 1897, št. 28, str. 1.

⁸⁰ "Nemški načrti", *Slovenski gospodar*, 26. 3. 1914, št. 13, str. 1.

morja / bo po nemško nam donelo [prevod: B. Zajšek].⁸¹

Ker je znotraj društva Südmark prihajalo med katoliško in evangeličansko strujo do vedno večjih nesoglasij, ki so jih nakazovali že zgoraj omenjeni pomisleki katoliško usmerjenega lista *Grazer Tagblatt*, je 11. maja 1912 v mariborskem gostišču Zum Pilsner Keller⁸² evangeličanski tabor ustanovil novo društvo – Heimstatt, ki je delovalo na enak način in z enakim namenom kot Südmarka. Prvi predsednik društva je postal upokojeni major Heinrich pl. Kramer.⁸³ "Bila je torej na tem vsenemškem zborovanju cela zbirka vsenemških kapacitet," so poročali pri *Straži* o ustanovnem zboru društva, pogrešali na njem le še urednika *Marburger Zeitung*a Norberta Jahna ter duhovnika Mahnerta, in ugotavljali: "Značilno za razmere, v katerih moramo živeti, je dejstvo, da je bilo na zborovanju prav veliko uradnikov in uslužbencev južne železnice /.../ Vidi se tudi iz tega, kako skrbi južna železnica po naših pokrajinah povsod za ponemčevanje in kako nam je v narodnem oziru škodljiva."⁸⁴ Heimstatt tako ni deloval le narodnopolitično, temveč tudi verskopolično – eden izmed govorcev na ustanovnem zboru je izjavil, da so "bili za Nemce udobni časi, dokler ni zavladala slovenska kaplanokracija."⁸⁵ Pri celjskem nemškem listu *Deutsche Wacht* so z obžalovanjem in pesimizmom gledali na odkriti antagonizem med obema nemškima podpornima društvoma.⁸⁶ *Slovenski gospodar* pa je bil do vse večjega števila prestopov iz katoliške v evangeličansko vero precej oster:

Ljudem, ki agitirajo za protestantovsko vero, ni nič za to vero, ker navadno sploh nobene vere nimajo, temveč to so vam plačani agentje za Vsenemčijo. Kakor hodijo agentje po deželi okoli ter ponujajo dobro ali slabo blago svojih tvrdk, tako hodijo tudi agentje Vsenemčije okoli ter ponujajo ljudem svoje strupeno blago. /.../ Za katoliško cerkev nimajo prijazne besede, temveč samo psovke, kletev in preganjanje. Vse, kar je katoliškega, mrzijo bolj, kakor hudobec križ.⁸⁷

Spomladi 1918 je *Straža* svarila pred tem, da celo Slovenci podlegajo mamljivim ponudbam Heimstatta:

⁸¹ V izvirniku: "Und dräuen Feinde fern und nah! / Es soll uns doch gelingen: / Vom Nordmeer bis zur Adria / Soll deutsches Wort erklingen." ("Wir schwören hier im Angesicht", podlistek, *Marburger Zeitung*, 11. 1. 1882, št. 5, str. 3).

⁸² Gostilna je stala v Frajovški ulici (Freihausgasse), ki je danes več ni, saj je bila leta 1919 priključena Tattenbachovi ulici (danes Ulica kneza Koclja).

⁸³ "Für die Besiedlung", *Marburger Zeitung*, 14. 5. 1912, št. 58, str. 2.

⁸⁴ "Heimstatt v Mariboru", *Straža*, 15. 5. 1912, št. 55, str. 1.

⁸⁵ Prav tam

⁸⁶ "Tagung des Südmarkgaues Marburg", *Deutsche Wacht*, 29. 5. 1912, št. 43, str. 4–5.

⁸⁷ "Katoliški! Štajercijanci", *Slovenski gospodar*, 7. 7. 1910, št. 27, str. 1.

Gonilna sila nemškega imperializma je protestantizem. Če zavlada vsenemški duh v Avstriji, bo se kmalu dozidal nemški most do Adrije preko trupla našega naroda, saj se že zdaj tako pridno stavi. Po tem pa se naši ljudje ne bodo odtujili samo svojemu narodu, ampak začela bo tudi strastna agitacija 'Los von Rom.' Pruski protestanti sedaj dobro izrabljajo svoje brate katoličane. Na zunaj ne kršijo notranjega miru. Pa že zdaj dajo tuintam spoznati, zakaj jim gre! 'Lutherisch sein, heit deutsch sein', je njihovo geslo. Saj vidimo, kako delajo ob meji. Bo marsikdo oporekal, e, naše ljudstvo je katoliški Cerkvi zvesto udano in se ni treba v tem oziru bati. Resnica pa je: Kdor se odtuji narodu, se bo kmalu tudi odtujil veri.⁸⁸

* * *

Nemci pa niso bili razklani samo na verskem področju, temveč so se ob vse večji demokratizaciji in pluralizaciji političnega življenja oblikovali tudi različni politični tabori. "Med nobenim avstrijskim narodom ne vlada glede strankarskega življenja tako razsulo, kot med Nemci," so ugotavljali pri *Straži* v začetku leta 1918.

Dočim tvorimo danes toliko Jugoslovani, kolikor Čehi enotno falango, ne poznajo na zunaj in napram vladi nikakih strank, razpadajo Nemci v netevilo strank in stranic, ki se po svojem programu ločijo druga od druge tako, da je med njimi vsako skupno in složno delo nemogoče in izključeno. Brez ozira na socialne demokrate, ki načelno odklanjajo vsako občevanje s takozvanimi buroaznimi strankami, je tudi med kranskosocialno stranko in nemskimi sodbodomiselnimi strankami vsaka trajna kooperacija izključena. Tu imamo e torej tri glavne skupine, ki se tudi v narodnih vprašanjih ne morejo nikdar zediniti na skupen program.⁸⁹

Pri *Slovenskem gospodarju* so leta 1910 Slovence poučevali:

V Avstriji je stranka, ki se imenuje nemsko radikalna ali vsenemska stranka in ki vlada po štajerskih nemskih mestih in tudi po spodnještajerskih nemskutarskih mestecih in trgih. Ta stranka je zapisala na svoj prapor: Vsenemcija. Vsenemcija je nemogoča, dokler je Avstrija; torej mora Avstrija razpasti in nemske pokrajine se potem priklopijo nemskemu 'rajhu'. Ta stranka si je zadnja leta iz Nemčije naročila protestantovske pasttorje in vikarje, kojih glavni in prvi namen je, pod krinko

⁸⁸ "Jugoslavija in versko vprašanje", *Straža*, 14. 6. 1918, t. 47, str. 1–2.

⁸⁹ "Razsulo med Nemci", *Straža*, 18. 1. 1918, t. 5, str. 2.

protestantovske vere širiti Avstriji sovražno vsenemško mišljenje. /.../ Avstrijska državna oblast pa ravna tako, kakor ne bi storila nobena druga državna oblast v svoji slabosti na svetu: mirno gleda, kako protestantovski los-vonrom-agitatorji z nečuveno predrznostjo izpodkopavajo temelje, na katerih sloni cela država. Kakor ti agitatorji in po njih zapeljani verski odpadniki sovražijo avstrijsko državo, tako tudi strupeno sovražijo katoliško vero, ki je vera ogromne večine avstrijskega prebivalstva.⁹⁰

Vodja vsenemškega gibanja v Avstriji je bil vitez Georg von Schönerer⁹¹, ki je že leta 1902 poskrbel za škandal v avstrijskem državnem zboru, ko je svoj govor končal z vzklikanjem nemški (pruski) vladarski dinastiji: "Hoch und Heil den Hohenzollern!". Zaradi tega vzklika naj bi bila za trenutek "vsa zbornica osupnjena. Vsenemški poslanci so pričeli Schönererju burno pritrdjevati in upiti 'Hoch Hohenzollern', 'Heil Hohenzollern'. Mej Slovani je nastop Vsenemcev obudil skrajno ogorčenje," so poročale *Kmetijske in rokodelske novice*.⁹² Legendaren je postal tudi Schönererjev izrek: "Naš edini Bog je Bismark"⁹³ – in jaz sem njegov prerok.⁹⁴ Vsenemški stranki so zaradi tovrstnih stališč kmalu nadelili vzdevek protiavtstrijska. Nemško nacionalno gibanje v provinci se je razvijalo neodvisno od nacionalnega gibanja na Dunaju, zato je med mariborskim nemštvom sprva prevladovala rezerviranost do Schönererjevih idej. Postopoma pa je postalo vse bolj dovzetno za radikalne vsenemške ideje.

Le-te sta v Mariboru širila nemška časopisa *Marburger Zeitung* in *Deutscher Montag*, oba sta imela sedež v ulici Edmund Schmid Gasse 4, tiskala ju je Kralikova tiskarna, njuni uredniki in novinarji (Norbert Jahn, Hans Payer) pa so bili pomešani, zato je *Deutscher Montag* dajal vtis, da je nekakšna tedenska priloga že uveljavljenega *Marburger Zeitung*a (le-tega so izdajali pod različnimi imeni od leta 1862 do konca druge svetovne vojne). *Deutscher Montag* je pričel izhajati decembra 1917 pod uradnim imenom *Nationasoziale Montagszeitung für die Alpenländer*. List *Slovenec* ga je ocenil tako: "Reklamo si pa list dela in hvali sam kakor cigan svojega šepastega konja. List si tudi res pošteno prizadeva, da bi vse druge liste nadlicitiral v nemško-narodnem radikalizmu in šovinizmu. Zato pa tudi vsaka številka kar mrgoli napadov na Slované."⁹⁵ Zaradi ostrih besed proti slovenskemu narodnopolitičnemu gibanju so pri *Slovenskem narodu* tako *Marburger Zeitung* kot *Deutscher Montag*, zraven pa še *Grazer Tagblatt*,

⁹⁰ "Katoliški Štajercijanci", *Slovenski gospodar*, 7. 7. 1910, št. 27, str. 1.

⁹¹ Georg Ritter von Schönerer (1842–1921).

⁹² "Državni zbor", *Kmetijske in rokodelske novice*, 21. 3. 1902, št. 12, str. 112.

⁹³ Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen (1815–1898), nemški politik in kancler.

⁹⁴ "Velenemška iredenta", *Slovenec*, 16. 5. 1918, št. 111, str. 3.

⁹⁵ "Nemški ponedeljek", *Slovenec*, 23. 1. 1918, št. 19, str. 2.

Deutscher Montag.
Diese freie und unabhängige deutsche Montagszeitung für die Alpenländer
müssen Sie lesen und ihre Aufsehen erregenden Artikel beachten.
Schriftleitung u. Verwaltung: Marburg a. D., Edm. Schmidgasse 4.

Marburger Zeitung.
Deutsches Tagblatt für die Alpenländer. Die Marburger Zeitung bringt stets
die neuesten Drahtnachrichten, hat eigene Berichterstatter und einen vorzüglichen
Nachrichtendienst. Sie ist die stramm-deutsche Zeitung, die unbeirrt für die
deutschen Interessen kämpft.
Schriftleitung u. Verwaltung: Marburg a. D., Edm. Schmidgasse 4.

Buchdruckerei L. Kralik's Erben
Marburg a. Drau, Edmund Schmidgasse 4
ist modernst eingerichtet und daher auf allen Gebieten hervorragend
leistungsfähig. Drucksortenverlag für Gemeindeämter, Schulen usw.

Oglas za lista *Deutscher Montag* in *Marburger Zeitung* ter Tiskarno Leopolda Kralika ("Marburger Adress-Kalender 1918", *Deutscher Bote für Steiermark und Kärnten* 25 (1918), str. 70)

označili za "najbolj umazane kloake nemško-nacijonalne žurnalistike."⁹⁶ Ko se je konec leta 1918 *Deutscher Montag* preselil v Gradec, so pri listu *Straža* njegovo selitev pospremili s hudomušnim: "Srečno pot!"⁹⁷

Mariborski Nemci so bili glede svoje radikalnejše politike specifična na Spodnjem Štajerskem, zunaj Maribora se namreč schönererijanstvo ni moglo prav razmahniti. Samo v Mariboru se je lahko zgodilo, da je na nadomestnih volitvah v državni zbor vsenemški kandidat Wastian do nog potolkel kandidata kato-

⁹⁶ "Ali smo državljani – ali hlapci?", *Slovenski narod*, 22. 5. 1918, št. 114, str. 1.

⁹⁷ "'Deutscher Montag' se preseli v Gradec", *Straža*, 2. 12. 1918, št. 96, str. 3.

liške Nemške ljudske stranke,⁹⁸ Wastianu pa so leta 1908 podelili tudi častno meščanstvo Maribora.⁹⁹ Da bi se spodnještajerski Nemci vendarle poenotili vsaj v nacionalni politiki, so v Mariboru 4. februarja 1906 ustanovili nadstrankarsko organizacijo z imenom *Volksrat* (Narodni svet). Njegove naloge so bile nadzor nad prometom z nepremičninami, podpora nemški gospodarski iniciativi, zaposlovanje nemških uradnikov, podpiranje nemških društev ter usklajevanje protislovenske politike.¹⁰⁰ V letu 1918 je bil predsednik nemškega Narodnega sveta Otto Ambroschitsch¹⁰¹. Še poleti 1918 se je nemški Narodni svet na seji izjasnil proti sleherni šablonski preuredbi monarhije, ki ne bi upoštevala zahtev Nemcev, zlasti pa se je izrekel proti ustanovitvi jugoslovanske države v kakršni koli obliki, saj da bi bila tudi le avtonomija slednje zgolj priprava na odcepitev od Avstrije. *Straža* je to stališče ostro napadla:

Tako govori nekaj brezpomembnih možakarjev vsenemškega kalibra, ki mislijo, da sme v Avstriji svobodno živeti in se razširjati samo človek, ki se prišteva med Nemce. Ti ljudje so prespali dolgo dobo vojne in se v svoji vsenemški zaspanosti niso iz nje prav nič naučili. Ogromna večina Avstrijcev tudi Nemci zahteva, da se mora Avstrija preusnoviti čimprej v zvezno državo svobodnih narodov, kar se bo tudi zgodilo, če tudi domišljavi Volksrat napravi še sto in sto takih sklepov.¹⁰²

Je pa bila nemška nadstrankarska organizacija leta 1918 Slovincem vzgled, kako strniti politične vrste za enotni narodnopolitični nastop. Tako je pisal novinar lista *Jugoslovan* že v začetku leta:

/.../ naš narod do danes nima organa, ki bi pravoveljavno zastopal njegovo mnenje na zunaj, izprašal njegovo voljo, izvajal njegove sklepe. /.../ Ni mi treba obširneje kazati, kaj pomeni narodu narodni svet. Saj vidimo in občutimo vedno živeje, kaj je sosedni nemški 'Volksrat' in čutimo prav mnogokrat, česa nam nedostaja, ko se gre za celokupne narodove zadeve. /.../ narodni svet, to je zbor, izbran iz celokupnega naroda. Ne zastop, izbran proporcionalno iz političnih strank; tu bi prišel strankarski egoizem le še bolj do veljave in borbe. Temveč zastop izven politike, brez strank, izbran naravnost iz naroda, da čuva kot vrhovni čuvaj nad celim narodom, njegovim življenjem, njegovo usodo. Dajte, izberimo si tak svet!"¹⁰³

⁹⁸ Janez Cvirn, *Trdnjovski trikotnik: politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem, 1861–1914* (Maribor, 1997), (odslej: Cvirn, *Trdnjovski trikotnik*), str. 258–273.

⁹⁹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 132, spis pr 279/1908 – podelitev meščanstva poslancu Wastianu.

¹⁰⁰ "Deutscher Volksrat für Untersteiermark", *Deutsche Wacht*, 8. 2. 1906, št. 11, str. 4; Cvirn, *Trdnjovski trikotnik*, str. 301.

¹⁰¹ Otto Ambroschitsch (1868–1919), pravnik, novinar in politik.

¹⁰² "Nemški Volksrat proti federalizaciji Avstrije", *Straža*, 30. 8. 1918, št. 69, str. 4.

¹⁰³ "Narodni svet", *Jugoslovan*, 12. 1. 1918, št. 10, str. 2.

Po vzoru nekdanjih slovenskih taborov in zborovanj v podporo Majniški deklaraciji¹⁰⁴ so se pri nemškem Narodnem svetu odločili prirejati ljudske shode oziroma zborovanja, imenovali so jih Volkstag. Največkrat je bil med glavnimi govorniki Ernst Mrawlag (leta 1918 tudi predsednik Nemškega društva za Maribor in okolico). "Denuncijantstvo, neresnica, obrekovanje in natolcevanje, to so argumenti, s katerimi operira. Tako je bilo na vseh dosedanjih Volkstagih, kjer je nastopil kot govornik ta sin slovenskega očeta iz Slovenskih goric," so bili do Mrawlaga neizprosni pri *Straži*.¹⁰⁵ Tudi nemškim meščanskim strankam niso prizanesli: "Med nemškimi meščanskimi strankami žalibog še ni opazovati kakšnega večjega odpora zoper terorizem nemškega Volksrata. /.../ Njihovi pristaši, celo katoliški duhovniki, tulijo na nemških Volkstagih z verskimi odpadniki vsenemško pesem nemškonacionalne zagrizenosti in slovanožrštva." Edini, ki so takim shodom nasprotovali, so bili socialni demokrati – graški občinski svetnik in kasnejši dolgoletni župan Vinzenz Muchitsch¹⁰⁶ "je označil Volkstage kot zavestno hujskanje za vojsko, hujskarijo proti drugim narodom, ki upliva vojnopodaljševalno."¹⁰⁷ Socialni demokrati so nasploh zastopali drugačno politiko kot ostale nemške stranke, na zborovanju socialnih demokratov alpskih dežel v Zellu am See avgusta 1918 so se denimo izrekli za preoblikovanje monarhije v zvezo svobodnih držav. *Straža* je privoščljivo sklepala: "Izjava nemških socijalnih demokratov /.../ upliva na nemškonacionalna ušesa hujše nego gromenje topov v svetovni vojni."¹⁰⁸

Na naših tleh je bilo najodmevnejše nemško ljudsko zborovanje 12. maja 1918 na mariborskem Glavnem trgu, priredilo ga je Nemško društvo za Maribor in okolico. Predtem je potekalo enako zborovanje v Gradcu. "Vsenemškemu Gradcu je seveda moral slediti vsenemški Maribor," so ugotavljali pri tržaškem listu *Edinost*.¹⁰⁹ Na mariborskem zborovanju sta poleg Ambroschitscha (kot otvoritelja) in Mrawlaga govorila tudi župan Schmiderer ter predstavnik tirolskih Nemcev Edgar Mayer¹¹⁰. Slednji je sprožil navdušenje pri občinstvu z verzom: "Raje pa hočemo nemško umreti, kakor laško ali slovansko trohneti [prevod: B. Zajšek]."¹¹¹

¹⁰⁴ To je bila deklaracija južnoslovanskih poslancev avstrijskega državnega zbora. V njej so zahtevali združitev Južnih Slovanov v habsburški monarhiji v avtonomno enoto.

¹⁰⁵ "Po nemškutarski mariborski polomiji", *Straža*, 17. 5. 1918, št. 39, str. 3.

¹⁰⁶ Vinzenz Muchitsch (1873–1942), rojen v Lenartu v Slovenskih goricah, graški župan je bil v letih 1919–1934.

¹⁰⁷ "Volksrati in nemški socialni demokrati", *Straža*, 15. 7. 1918, št. 56, str. 1.

¹⁰⁸ "Nemški socijaldemokratje za zvezo svobodnih držav", *Straža*, 26. 8. 1918, št. 68, str. 1.

¹⁰⁹ "Mariborsko nemško ljudsko zborovanje proti Jugoslovanom", *Edinost*, 16. 5. 1918, št. 131, str. 1.

¹¹⁰ Edgar Mayer (1853–1925), slikar in politik.

¹¹¹ V originalu: "Wir wollen allerding's lieber deutsch sterben als slawisch oder welsch verderben." ("Der Marburger Volkstag", *Grazer Tagblatt*, 13. 5. 1918, št. 130, str. 1).

Iz poročanja z zborovanja lahko razberemo precejšnje razlike med slovenskimi in nemškimi pogledi na dogajanje. Medtem ko so pri *Marburger Zeitungu* (in pri *Grazer Tagblattu* identično) zapisali: "Širok prostor starega mariborskega Glavnega trga je bil danes dopoldne natrpan s tisoči obiskovalcev nemškega ljudskega zborovanja; kot povsod po celem mestu so jih tudi z vseh zatrepov hiš na Glavnem trgu pozdravljale zastave,"¹¹² pa so Slovenci prikazovali povsem drugačno sliko. Zborovanje so prikazovali kot "pravo polomijo", glede števila udeležencev pa, da med njimi ni bilo prav nobenega poslanca in da so nemški listi očitno namesto enega človeka videli osem ljudi. *Straža* je zapisala:

V resnici bi se morali Nemci sramovati, da vzlic tolikemu bobnanju in agitaciji niso spravili vkup več kot 500 pravih zborovalcev. 500! A še to število je vzeto preje previsoko, nego prenizko. /.../ In to število so nagnali skupaj iz Spodnje in Gornje Štajerske, iz Koroške, iz Kranjske vse do Adrie, kakor je rekel župan dr. Schmiderer. Da iz cele Južne Avstrije niso mogli spraviti vkup več kot toliko ljudi, je najbolji dokaz, kako daleč proč od nemških hujšakcev a la Ambrožič, Mravlag in drugi je nemško ljudstvo. Mi moramo le obžalovati, da je tudi župan dr. Schmiderer, ki je veljal dosedaj za pametnega moža, zašel v to družbo." In še: "Koliko hiš je bilo v Mariboru ob priliki volkstaga okinčanih z zastavami? /.../ Če bi vse /.../ natanko sešteli, bi se pokazalo, da je bilo z zastavami okrašenih samo ena četrtna hiš."¹¹³

Ko je župan Schmiderer na zborovanju izjavil: "Naša dežela, ki smo jo spravili do razcveta, naj bi bila odtrgana in priključena jugoslovanski državi, izrezani iz telesa Avstrije," so se zborovalci odzvali z vzklikanjem: "Nikoli!" Mrawlag je udeležence spomnil: "Ob pričetku mobilizacije so bile zaprte cele verige vodilnih deželnihih izdajalcev, toda ni trajalo dolgo in že so bili spet na prostosti in sedaj dvigujejo svoja čela kvišku še bolj predrzno kakor poprej."¹¹⁴ *Straža* je Mrawlagov govor predstavila zelo na kratko: "V resnici niti ni vredno, da bi se pobližje bavili z dr. Mravlagovimi izvajanj. /.../ Ponavljal je tudi to pot že stokrat pregreto neresnico, da hočemo razrušiti monarhijo."¹¹⁵ *Slovenski narod* pa je komentiral: "Ker pa si svoje 'Schlagerje' za politično ocvirtje ali dezert hrani, je tudi to pot šele na koncu sprožil svoj[o] glavno modrost in trdil, da so Nemci le na jeziku veleizdajalci, v srcu pa najboljši patriotje, ki vselej dajo cesarju in državi njihovega."¹¹⁶ Tudi slavnostni sprevod po mestu, ki je sledil zborovanju,

¹¹² "Marburger Volkstag", *Marburger Zeitung*, 14. 5. 1918, št. 108, str. 2.

¹¹³ "Po nemškutarski mariborski polomiji", *Straža*, 17. 5. 1918, št. 39, str. 3; "Koliko hiš", *Straža*, 17. 5. 1918, št. 39, str. 5.

¹¹⁴ "Marburger Volkstag", *Marburger Zeitung*, 14. 5. 1918, št. 108, str. 2.

¹¹⁵ "Po nemškutarski mariborski polomiji", *Straža*, 17. 5. 1918, št. 39, str. 3.

¹¹⁶ "Volkstag v Mariboru", *Slovenski narod*, 14. 5. 1918, št. 108, str. 1.

Plakat – vabilo na "Volkstag" v Mariboru, 12. maja 1918 na Glavnem trgu (PAM, fond Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 11, ovoj 45)

sta slovenska in nemška stran videli drugače. *Marburger Zeitung* je zapisal: "Istočasno je govornik zaprosil, naj se udeleženci pri sprevodu skozi mesto vzdržijo sleherne poznane nacionalno-sovražne agitacije. Tega so se tudi do kraja držali."¹¹⁷ No, bralec *Slovenskega naroda* pa je o sprevodu dobil naslednjo sliko:

Po zborovanju je šla tolptica kakih 50 mlečezobih srednje in ljudskošolskih gojencev, meščanskih šolark in neizogibni 'Deutsches Tochterheim' skozi del

¹¹⁷ "Marburger Volkstag", *Marburger Zeitung*, 14. 5. 1918, št. 108, str. 2.

mesta, pojoč posebno pred Narodnim domom in hišo poslanca Verstovška¹¹⁸ antiavstrijsko 'Die Wacht am Rhein'. Seveda se nikdo od mladeži ni pustil izzivati ali razburjati.¹¹⁹

Na zborovanju so prebrali deklaracijo, ki je obsojala pasivnost centralnih oblasti spričo razmaha jugoslovanskega gibanja.

Mi Nemci, zlasti tisti ob jezikovni meji, ki najbolj trpimo pod tem Nemcem sovražnim sistemom, svarimo še zadnjikrat upravljavce te države pred tem, da nadaljujejo po poti, ki je Nemcem sovražna in za državo uničujoča, ter prihodnost nas in naših otrok na severu in jugu žrtvujejo zapriseženim smrtnim sovražnikom našega naroda,¹²⁰

je bilo zapisano v osrednjem delu izjave.

Zanimivo je slediti, kako sta narodnostna tabora drug drugemu očitala iredentizem. Mariborski občinski svetniki so že na prvi seji v letu 1918 podali izjavo, v kateri gibanje za Majniško deklaracijo označujejo kot "sistematično hujskanje 'Proč od Avstrije'," zaradi katerega "se provokacije zoper miroljubno, cesarski hiši zvesto prebivalstvo Maribora ponavljajo v tolikšni meri, da mora občinski svet mesta Maribor zavračati sleherno odgovornost za red in mir v mestu, v kolikor se temu veleizdajalskemu početju nemudoma ne naredi konec."¹²¹ Na drugi strani pa je *Slovenski gospodar* obtoževal: "A kje so veleizdajalci? Dejstva naj govorijo! Nemci širijo v naših krajih naravnost gorostasne izmišljene vesti o našem cesarju, o cesarici Ziti in drugih članih cesarske hiše. Zakaj delajo to? Ker sovražijo pravični mir, za katerega se poteguje naš cesar Karel."¹²² *Straža* pa je menila: "Duh, ki dandanašnji prevladuje med avstrijskimi Nemci, pride do svojega najpristnejšega izraza na nemških Volkstagh. /.../ Politično veroizpovedovanje teh ljudi se pač glasi enostavno: Avstrija mora zopet priti k Nemčiji."¹²³

Med političnimi strankami na Spodnjem Štajerskem, ki so bile do konca zveste Habsburžanom in monarhiji, je delovala tudi t. i. štajercijanska stranka, ki so jo ustanovili krogi okoli ptujskega slovenskega lista *Štajerc* in ki jo je utelešal

¹¹⁸ Karel Verstovšek (1871–1923), politik, deželno- in državnozbornski poslanec, predsednik Narodnega sveta za Štajersko.

¹¹⁹ "Volkstag v Mariboru", *Slovenski narod*, 14. 5. 1918, št. 108, str. 1.

¹²⁰ "Marburger Volkstag", *Grazer Tagblatt*, 13. 5. 1918, št. 130, str. 1.

¹²¹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovoj 1918, "Entschließung" – zapisnik seje občinskega sveta Maribor z dne 30. 1. 1918.

¹²² "Kje so veleizdajalci?", *Slovenski gospodar*, 27. 4. 1918, št. 17, str. 1.

¹²³ "Avstrija in Nemci", *Straža*, 17. 5. 1918, št. 39, str. 2.

urednik lista Karel Linhart¹²⁴, čeprav je bil v mladih letih socialdemokrat.¹²⁵ Program štajercijancev, ki je poudarjal mdr. nujnost sprave med nemškim meščanstvom in slovenskim kmetstvom, pa v Mariboru ni našel zaslombe ne pri Nemcih ne pri Slovencih. Še več, ko je Linhart nekajkrat v *Štajercu* očital Slovencem veleizdajstvo, so ga pri *Slovenskem gospodarju* dobesedno raztrgali:

Ptujski šnopsar in baraba brizga iz svojih smrdečih ust v vsaki številki zoper Jugoslovane očitek veleizdajstva. /.../ Ugotoviti pa moramo, da so na graškem Volkstagu kovali take načrte, ki so naravnost nasprotni avstrijskemu domoljubju, neodvisnosti Avstrije in njenemu gospodarskemu napredku. Niti eden klic: Živel cesar Karel, ni bil slišati na graškem velenemškem zborovanju! Ali niso to veliki in zgledni avstrijski patrioti, ki za avstrijskega cesarja nimajo niti enega klica, za Hohencolernce pa vse polno? Takšni ste nemški nacionalci in nemškutarji. Kje so torej veleizdajalci, ptujski šnopsar in lažnjivec?¹²⁶

Linhart je umrl le nekaj dni zatem, ko je bil na avdienci pri avstrijskem cesarju. Na tej avdienci so bili prisotni predstavniki Nemci južnih dežel monarhije (Štajerske, Kranjske in Primorske). Že 9. februarja je mariborski okrajni zastop na sestanku županov okraja, "ki jih je smatral za zanesljivo nemške", napovedal deputacijo županov, ki bi pri cesarju protestirala proti uresničenju zahtev v Majniški deklaraciji.¹²⁷ Za Nemce ni bilo dvomov:

Južnoslovanska Majska deklaracija in z njo povezano, sedaj v spodnještajerski deželi in po celem jugu Avstrije potekajoče goreče zbiranje podpisov, ki se ne boji nobene laži in prevare, imata namen odcepiti celotni južni del monarhije, ki naj bi se spremenil v Veliko Srbijo; nemštvo, ki bi ostalo na tem ozemlju, naj bi bilo izbrisano, preostali del Avstrije pa bi postal nepomembna državna tvorba med velikimi silami.¹²⁸

Z olajšanjem so mariborski Nemci brali poslovilni govor zunanjega ministra grofa Czernina¹²⁹, ki je opozoril, da je v monarhiji vse polno "notranjih Masarykov"¹³⁰, izdajalcev, ki hočejo uničiti monarhijo. Mariborski občinski svet se je na seji 17. aprila javno zahvalil Czerninu za njegove "možate besede" ter

¹²⁴ Karel Linhart (1882–1918).

¹²⁵ "Karl Linhart", nekrolog (avtor: Verus), *Naprej*, 17. 6. 1918, št. 135, str. 1.

¹²⁶ "Veleizdajalstvo", *Slovenski gospodar*, 9. 5. 1918, št. 19, str. 3.

¹²⁷ "Priprave na nemško deputacijo pri cesarju", *Slovenec*, 16. 2. 1918, št. 39, str. 3.

¹²⁸ "Gegen die südslawischen Umtriebe", *Grazer Tagblatt*, 1. 2. 1918, št. 32, str. 4.

¹²⁹ Ottokar Theobald Otto Maria grof Czerni-Chudenitz (1872–1932), avstro-ogrski zunanji minister v letih 1916–1918.

¹³⁰ Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), vodja gibanja za češko neodvisnost izpod Avstrije.

pozval "vse nemške poslance, naj sleherno vlado, ki dopušča početje teh južno-slovanskih notranjih Masarykov, najostreje napadejo." Terjali so tudi razglasitev nemščine za državni jezik in odstavitev slovenskega ministra Ivana Žolgerja¹³¹, "ki se je še v gimnazijskih časih imenoval Johann Scholger, se pa zdaj imenuje po rusko Ivan in se popolnoma klanja panslavizmu." Ob soglasnem sprejetju te izjave so navzoči vstali s stolov.¹³²

V soboto, 25. maja, so prišli nemški deputati v Baden na že omenjeno avdienco pri cesarju. *Marburger Zeitung* je z obžalovanjem ugotavljal: "/.../ iz tega je razvidna tudi naša politična beda; nemško ljudstvo nima več zaupanja v svoje nemške poslance, uvidelo je njihovo brezvplivnost in brezpomembnost in zato je vzelo stvari v svoje roke."¹³³ Maribor so zastopali župan Schmiderer, občinska svetnika Oskar Orosel¹³⁴ in Mrawlag, zraven pa je bil kot predstavnik okraja še Julius Pfrimer¹³⁵. Na seji občinskega sveta so mariborski deputati predstavili rezultate častnega obiska. Cesar naj bi njihova opozorila vzel resno in s hvaležnostjo.¹³⁶ Pomirjal jih je z besedami, naj "'ne bodo v skrbeh', da bi se omenjena južnoslovanska agitacija, ki ima za cilj razpad države in dežel, 'neovirano širila, kaj šele v prihodnjem razvoju dogodkov dejansko uresničila'."¹³⁷

Cesarjeve besede pa mariborskih Nemcev niso pomirile, kajti dnevno so bili priča precej dejavni agitaciji zbiranja podpisov za Majniško deklaracijo. Niti pozivi lista *Štajerc*, naj ljudje ne podpisujejo deklaracijo, ki hoče "uresničiti /.../ novo 'državo', ki bi Avstrijo odrezala od morja",¹³⁸ niti posamezni zasegi podpisnih pol s strani policije ali pritiski delodajalcev za preklic podpisa njihovih delavcev¹³⁹ niso pomagali. *Marburger Zeitung* je trdil, da zbiralci podpisov ne izbirajo sredstev, temveč "gredo do mož, žena ali šolarjev, pri katerih pričakujejo ne preveč visoko inteligenco, in zahtevajo od njih podpis pod navidez nedolžno pretvezo."¹⁴⁰ Celó tako daleč naj bi šli, da so ljudem lagali, da dajejo podpise za ljudsko štetje.¹⁴¹ Pri *Straži* so odgovarjali, da Nemci širijo neresnice:

¹³¹ Ivan Žolger (1867–1925), pravnik in diplomat, minister brez listnice v času 1917–1918. Več o tem glej: Andrej Rahten, "Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 489–498, še posebej 497.

¹³² PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovoj 1918, Zapisnik seje občinskega sveta z dne 17. 4. 1918.

¹³³ "Der Gang zum Kaiser", *Marburger Zeitung*, 26. 5. 1918, št. 118, str. 1.

¹³⁴ Oskar Orosel (1871–1928), odvetnik.

¹³⁵ Julius Pfrimer (1869–?), vinski trgovec.

¹³⁶ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovoj 1918, Zapisnik zaupne seje občinskega sveta z dne 29. 5. 1918.

¹³⁷ "Baden und Schmiersdorf", *Marburger Zeitung*, 28. 5. 1918, št. 119, str. 1.

¹³⁸ "Ne pustite se prisiliti v protiavstrijske sklepe", *Štajerc*, 27. 1. 1918, št. 4, str. 4.

¹³⁹ Straža je marca 1918 poročala: "Podpis na jugoslovanski deklaraciji je morala v 'Marburger Zeitung' preklcati Ana Pavlič, blagajničarka v trgovini Martina Gajšeka v Mariboru. Živela svoboda!" ("Podpis na jugoslovanski deklaraciji", *Straža*, 11. 3. 1918, št. 20, str. 3).

¹⁴⁰ "Unterschriftensammlung für den südslawischen Staat", *Marburger Zeitung*, 11. 1. 1918, št. 9, str. 3.

¹⁴¹ "Jetzt ist es die Volkszählung!", *Grazer Tagblatt*, 30. 1. 1918, št. 30, str. 2.

Tega nam ni treba. V Mariboru imamo toliko zavednega slovenskega življa, da bo število podpisov pri skromni agitaciji tako visoko, da bodo Nemci kar debelo gledali. Listič kliče vlado na pomoč zoper strašnega jugoslovanskega zmaja, kateri hoče požreti ubogo mariborsko nemštvo ter raztrgati Avstrijo.¹⁴²

Občinski svetnik Orosel je ugotavljal, da se agilna jugoslovanska agitacija že odraža v razpoloženju Slovencev, zlasti v vedenju "pijane slovenske študentarije", ki da, verjetno prihajajoč iz Narodnega doma, ob večerih redno rogovili po mestu in uničuje nemška obeležja, tako je poškodovala tudi Jahnov spomenik,¹⁴³ Schillerjev hrast¹⁴⁴ in nasad pri Sedmih hrastih (pri Kalvariji).¹⁴⁵

Jeseni 1918 so se stvari na državni ravni odvijale v smeri razpada habsburške monarhije. List *Domovina* je bralce 7. oktobra seznanjala: "Vse politične stranke avstrijskih Nemcev so se zedinile na program, ki priznava samostojne države Jugoslovanom, Čehom in Poljakom, a zahteva tudi za Nemce samoodločbo. Zahtevajo, da se ustanovi tudi za avstrijske Nemce samostojna država, ki naj obsega vse avstrijske nemške pokrajine."¹⁴⁶ Dva tedna pozneje je *Slovenski gospodar* poročal:

Nemško Avstrijo so ustanavljali nemški poslanci dne 21. oktobra na Dunaju. Dočim vlada pri Slovanih popolna edinost glede bodočih ciljev, se Nemci ne morejo zediniti. Kak bi naj bil ustroj nove Avstrije in pod katero vrhovno oblast bi naj spadala? Voditelj socialnih demokratov dr. Adler je zahteval demokratično ljudovlado (republiko), krščanski socialci in nacionalci so pa za monarhijo, t. j. državo, ki bi ji stal na čelu cesar ali kralj.¹⁴⁷

Do občinskega sveta so pricurljale govorice, da je nova avstrijska vlada (menjala se je junija 1918) za sklenitev premirja pripravljena dopustiti tudi ustanovitev jugoslovanske države. Zato so občinski svetniki sklenili poslati cesarju spomenico.

V zadnjem času se pojavlja vse več govoric o tem, da naj bi c. kr. vlada ustanovila južnoslovanski rajh, ki bi imel mejo po Dravi, po mnenju nekaterih pa celo sever-

¹⁴² "Jugoslovanska deklaracija v Mariboru", *Straža*, 11. 1. 1918, št. 3, str. 6.

¹⁴³ Spomenik nemškega telovadca in športnega pedagoga Friedricha Ludwiga Jahna (1778–1852), odkrit leta 1913.

¹⁴⁴ Drevo so leta 1910 v mestnem parku zasadili v čast nemškega pesnika Friedricha Schillerja (1759–1805) ("Unser Stadtpark", podlistek, *Mariborer Zeitung*, 17. 7. 1938, št. 160, str. 4–5).

¹⁴⁵ Zapisnik zaupne seje občinskega sveta z dne 30. 1. 1918, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovojo 1918, PAM.

¹⁴⁶ "Avstrijski Nemci za svojo državo", *Domovina*, 7. 10. 1918, št. 32, str. 1.

¹⁴⁷ "Nemško Avstrijo so ustanavljali", *Slovenski gospodar*, 24. 10. 1918, št. 43, str. 2.

no od Drave, tako da bi vanj spadalo tudi cesarju vdano nemško mesto Maribor," pišejo svetniki in nadaljujejo: "Če vse doslej ni bilo mogoče učinkovito vladati samo dvema deloma monarhije, namreč avstrijskemu in ogrskemu, kako bi bilo potem to sploh mogoče, če bi nastalo 10 ali 12 državnih tvorb, ki bi po imenu resda bile zvezne države, vendar bi ob prvi priliki, potem ko bi se uresničile njihove narodne zahteve, odkrito prešle k sovražniku. /.../ Kdor pozna razmere v spodnještajerski deželi, ve, da Slovenci nimajo prav nobene pravice tožiti o zatiranju s strani Nemcev, da jim je bil priznan njihov jezik tako v šolah kot po uradih, da se jih pri uveljavljanju njihove narodne svojevrstnosti, dokler je le-to potekalo v okvirih avstrijske državotvornosti, nikoli ni oviralo. /.../ Ker smo prepričani, da tako severno- kakor tudi južnoslovanska prizadevanja majejo same temelje naše ljube očetnjave, ogrožajo enotnost države in uničujejo ljubezen do naše dinastije pa tudi stremijo k izkoreninjenju narodnega obstoja Nemcev na severu in jugu monarhije, se občinsko predstavništvo mesta Maribor najspoštliveje naslanja na Cesarjeve besede, izrečene na avdienci 25. maja 1918. /.../ Mi, miroljubno prebivalstvo, hočemo še naprej živeti v miru in učinkovito odpravljati od vojne povzročeno škodo, nočemo pa, da bi bil miroljubni Nemec prisiljen za obrambo svoje domače grude kreniti v boj proti tistim Slovencem, ki so se bili povezali s sovražnikom."¹⁴⁸

* * *

Konec oktobra 1918 se je začel v Mariboru odvijati preobrat, ki je usodno zaznamoval prihodnost mesta.¹⁴⁹ Resolucije oziroma deklaracije občinskega sveta o nemškem Mariboru Nemcem niso pomagale. 29. oktobra je bila v Ljubljani in Zagrebu razglašena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, Narodni svet za Štajersko pa je že 12. oktobra razglasil, da bo jugoslovanska država kot svoj sestavni del zahtevala "vse ozemlje dosedajne kronovine Štajerske, kjer je prebivalo skozi zadnja stoletja slovensko ljudstvo, brez ozira na delno, vsled sistema umetno povzročeno ponemčenje navideznih jezikovnih otokov Maribor, Mariberga, Celja, Ptuja, Radgone in drugih".¹⁵⁰ V Mariboru se je na dan razglasitve jugoslovanske države po eni strani širila prešernost Slovencev, po drugi strani pa zaskrbljenost Nemcev. Prihajalo je do medsebojnih izzivanj ter fizičnih obračunavanj. Pri *Slovenskem gospodarju* so poročali:

¹⁴⁸ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovoj 1918, Zapisnik zaupne seje občinskega sveta z dne 30. 10. 1918 – priloga.

¹⁴⁹ Prim. Bruno Hartman, "Prevrat v Mariboru 1918–1919", *Studia Historica Slovenica* 2, št. 1 (2002), str. 179–227.

¹⁵⁰ "Narodni svet za Štajersko", *Straža*, 18. 10. 1918, št. 83, str. 3.

Ko so v torek, dne 29. oktobra mariborski Slovenci obhajali praznik našega ujedinjenja, je nemčurska svojat zopet divjala po starem načinu. Na ulici je napadala Slovence, zvečer je prišla pred našo tiskarno in pobila nekaj šip, istotako tudi na gostilni g. Goleca in na Narodnem domu. Reveži se ne morejo vživeti v misel, da je Jugoslavija res ustanovljena in da je konec njih gospostva nad nami. Posebno se hučujejo, ker bo Maribor in vse ozemlje med Muro in Dravo spadalo v jugoslovansko državo.¹⁵¹

Nemški listi so seveda prikazovali dogodke povsem drugače:

V torek zvečer pozno v noč se je po ulicah Maribora premikala velika množica ljudi v gručah po štiri- do petsto ljudi, pri čemer je prišlo do neredov in številnih poškodovanj, razbitih šip ipd. Pri demonstrantih je šlo povečini za slovenske narodno sfanatizirane srednješolce, ki so se jim pridružili še drugi mladi demonstranti in tudi slovansko vojaštvo. Do posebej divjega nastopanja je prišlo v Narodnem domu, kjer se je odvijala slovenska narodna slovesnost.¹⁵²

Marburger Zeitung je 31. oktobra objavil poziv župana Schmidererja k umiritvi strasti in povrnitvi reda in miru: "Obenem se obračam z resno prošnjo na družinske očete, naj vplivajo na svojo mladež in sostanovalce tako, da se tovrstni dogodki, ki so se zgodili pred kratkim, ne ponovijo."¹⁵³ Na dan razglasitve Države SHS so se v prostorih rotovža zbrali vodilni predstavniki občine, nemških društev, sindikatov in političnih strank. Ob resnih indicijah, da bi utegnila meja med jugoslovansko državo in Nemško Avstrijo potekati severno od Maribora, so občinski svet, Nemški narodni svet in Nemško društvo za Maribor in okolico že prej sklenili izoblikovati nekakšno enotno narodno koalicijo s socialnimi demokrati.¹⁵⁴ Na sestanku 29. oktobra je ta koalicija narodne odrešitve še enkrat potrdila, da Maribor pripada nemško-avstrijski državi. Za pogajanja s predstavniki Države SHS so pooblastili poseben odbor, ki so ga sestavljali Mrwlag, Wastian in Hans Suppanz¹⁵⁵. Prva naloga je bila zagotoviti hrano tako za civilno prebivalstvo kot za vojake, ki so se skozi Maribor vračali z bojišč proti domu. Nemci so se zavedali, da so glede živil odvisni od slovenskega podeželja. Wastian je menil, da je potrebno s Slovenci voditi "pogajanja mirno, preudarno, spretno in odločno, /.../ vse to pa se mora goditi le pod izrecnim pogojem, da

¹⁵¹ "Razdivjani nemčurji", *Slovenski gospodar*, 31. 10. 1918, št. 44, str. 2.

¹⁵² "Gegen die nächtlichen Unruhen in Marburg", *Grazer Tagblatt*, 1. 11. 1918, št. 300, str. 3.

¹⁵³ "Bevölkerung der Stadt Marburg", *Marburger Zeitung*, 31. 10. 1918, št. 251, str. 1.

¹⁵⁴ "An die Marburger Bevölkerung!", *Marburger Zeitung*, 24. 10. 1918, št. 245, str. 2.

¹⁵⁵ Johann Suppanz (1873–?), predstavnik socialne demokracije, po prevratu se je preselil v Gradec.

s tem na noben način ne prejudiciramo politično-nacionalnih mej." Opozoril je še: "Pri pogajanjih pa pri Slovencih, se razume, ne smemo vzbujati vtisa, da še zmeraj igramo svojo staro vlogo gospodarjev." Predstavniki Slovencev so grozili, da bodo ustavili vse pošiljke živil proti nemškemu delu Štajerske, če bodo okrajna glavarstva ostala v rokah Nemcev. Zato so po Wastianovih besedah morali nemški predstavniki v tej točki popustiti.¹⁵⁶ Tako je lahko *Straža* 1. novembra z zadovoljstvom ugotavljala: "Na glavarstvu velika sprememba. Pri vходу vojaška straža z narodnimi jugoslovanskimi kokardami na čepicah."¹⁵⁷ Še vedno je v mestu obstajal 47. pešpolk, ki bi ga lahko župan Schmiderer v primeru neredov in nasilja vračajočih se vojakov pozval, da zavzame položaje ob železnici, so menili zbrani na rotovškem sestanku. Samo občinski svetnik Orosel je edini na sestanku jasno izrazil bojazen, da je Maribor za Nemško Avstrijo že izgubljen.¹⁵⁸

Na seji občinskega sveta 30. oktobra je sledila še ena deklaracija, ki je na podlagi pravice do samoodločbe narodov razglasila Maribor kot del Nemške Avstrije ter ostalim narodnostim v mestu zagotavljala vse pravice, ki jim pritičejo.

Mesto Maribor leži na prastarem nemškem naselitvenem področju in poseduje od leta 1243 nemške mestne pravice, ki jih od tedaj tudi ves čas udejanja; njegovi prebivalci pripadajo z izjemo maloštevilne slovenske manjšine nemškemu narodu in so povezani z blizu ležečimi nemškimi jezikovnimi območji v medsebojno soodvisnost.¹⁵⁹

Dva dni po tej seji so Slovenci prevzeli vojaški nadzor nad mestom. Major Rudolf Maister je namreč na sestanku vojaških poveljnikov mesta v imenu Narodne vlade razglasil Maribor za jugoslovansko posest ter se razglasil za vrhovnega vojaškega poveljnika v mestu. Znotraj "Maistrove" vojske so bili posamezniki iz nemških vrst, ki se niso mogli sprijazniti z dejstvom, da so pod slovenskim poveljstvom, zato so še isti dan, ko je Maister v meljski vojašnici razglasil prevzem poveljstva, pospravili svoje reči in odšli. Maister, vmes povišan v čin generala, je ukazal, da se morajo vojaki nemške narodnosti zbrati v Dravski vojašnici na današnjem Vojašniškem trgu ali pa zapustiti mesto. *Grazer Tagblatt* je poročal, da so vojake 47. pešpolka, ki so se odpravili na sever, v Lipnici sprejeli z velikim navdušenjem. "Na poti so nanje streljali mimovozeči slovanski voja-

¹⁵⁶ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovoj 1918, Zapisnik zaupne seje občinskega sveta z dne 1. 11. 1918.

¹⁵⁷ "Maribor", *Straža*, 1. 11. 1918, št. 87, str. 4.

¹⁵⁸ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovoj 1918, Zapisnik zaupne seje občinskega sveta z dne 1. 11. 1918.

¹⁵⁹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovoj 1918, Zapisnik zaupne seje občinskega sveta z dne 30. 10. 1918.

ki. Prišlo je do pravega strelskega spopada."¹⁶⁰

Občinski svetniki so ugotavljali, da je položaj v mestu skrajno napet. "V celotnem vojnem času varnost v Mariboru ni bila ogrožena, mir je vladal noč in dan. Nekaj zadnjih tednov pa je to – iz znanih razlogov – povsem drugače, še posebej ponoči na ulici življenje ni več varno, ne za moške ne za ženske ali otroke."¹⁶¹ Ker je bilo rednih vojakov premalo, da bi zmogli zagotavljati red v mestu, je slovenska stran privolila v načrt občinskega sveta, da se po vzoru narodnih straž na podeželju v mestu ustanovi mestna varnostna straža (*Schutzwehr*), ki bi imela sedež v Dravski vojašnici. Ker so imeli njeni pripadniki na kapah belo-zelene znake, so ji rekli tudi zeleno-bela garda. Slovenci so o gardistih hudomušno pesnili: "Popivajo in hajlajo,/ po ulicah se frajlajo / ti purgerski pajdaši."¹⁶² Sprva so za popolnitev te bojne formacije iskali prostovoljce, katerih dnevno plačilo bi znašalo 6 kron (za častnike 15 kron): "Sprejmejo se vsi za boj sposobni moški nad 20 let starosti, aktivni vojaki pa tudi pod to starostno mejo."¹⁶³ Za zagotovitev potrebnega denarja se je župan obrnil na vojaško poveljstvo v Gradcu. Toda prvi odziv meščanov je bil po nemških ocenah precej klavrn. Na seji občinskega sveta 10. novembra je župan ugotavljal, da se je do takrat v mestno stražo javilo "vsega" 400 mož, pa še od teh jih je vmes veliko že izstopilo. Iz zapisnika se je moč razbrati, kaj je bil smoter ustanavljanja mestne straže – svetniki so namreč razglabljali o "nevarnosti, ki preti mestu, če bi Slovani pripeljali v Maribor jugoslovansko vojsko in tu pričeli s svojo strahovladjo; to bi pomenilo konec mestne samostojnosti. Zato je nujno potrebno, da se mestna straža okrepi." V skladu s politiko pretkanega sodelovanja s slovensko stranjo so svetniki sklenili, da bodo izvedli prisilni vpoklic v Schutzwehr, a le s privolitvijo generala Maistra in slovenskega Narodnega sveta, ter da bo mestna straža ostala podrejena Maistrovemu poveljstvu, kar naj bi "generalu Maistru prijalo".¹⁶⁴

Tako je v Mariboru zavladalo nekakšno slovensko-nemško dvovladje. Dobro ga odraža notica v nemškem listu: "Pri vходу v stavbo našega okrajnega glavarstva¹⁶⁵ stoji vojaška straža z južnoslovanskimi znaki na kapah. Uradu je Lajnšic¹⁶⁶. Nemški narodni svet domuje v isti stavbi. Tudi general Maister in

¹⁶⁰ "Die 47er als Schützer unserer südlichen Reichsgrenze", *Grazer Volksblatt*, 5. 11. 1918, št. 304, str. 10.

¹⁶¹ "Die Unsicherheit in Marburg", *Marburger Zeitung*, 20. 11. 1918, št. 267, str. 2.

¹⁶² PAM, Zbirka Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 2, ovoj 55, "Mariborska zelena garda".

¹⁶³ PAM, Zbirka Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, škatla 11, ovoj 6, Plakat "Aufruf" – poziv za prijavo v Schutzwehr z dne 5. 11. 1918.

¹⁶⁴ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovoj 1918, Zapisnik seje občinskega sveta z dne 10. 11. 1918.

¹⁶⁵ Današnja stavba občinske uprave v Mariboru.

¹⁶⁶ Srečko Lajnšic (zapisano tudi Feliks Lajnšic ali Srečko Lajnšič), (1879–?), iz Šmartna v Rožni dolini, do prevrata vodja prehranjevalnega urada na mariborskem okrajnem glavarstvu, nato okrajni glavar. Nemci so mu očitali, da je za razliko od svojega brata, trgovca, poslovenil svoj priimek iz Leinschütz.

južnoslovanski častniški zbor ima seje tam."¹⁶⁷ Poleg okrajnega glavarstva so Nemci izgubili tudi pošto in upravljanje glavne železniške postaje. Železnica je bila po Maistrovih besedah

najhujša ponemčevalnica. Tu tudi z ostrim nastopom nismo dosegli ničesar. /.../ Uradniki na postajah so bili po veliki večini Nemci in nemškutarji. Naslova za kako pošiljatev nisi smel napraviti v materinščini. Tiskovine so bile izključno nemške. /.../ Železnica Celje–Velenje, ki teče čisto po slovenski krajini, ni imela niti do zadnjega časa dvojezičnih napisov.¹⁶⁸

Tudi slovenski listi so železnico označevali za leglo nemškega nacionalizma. Dokaz za to naj bi bila gonja proti slovenskemu nadzorniku Južne železnice (mediji in občinski svetniki ga v virih imenujejo le s priimkom Vrečko), proti njegovi namestitvi spomladi 1918 je protestiral tudi mariborski občinski svet – svetniki so potezo uprave železnice označili kot indice "postopne slovenizacije železnice".¹⁶⁹ Nazadnje so dosegli premestitev spornega slovenskega nadzornika v Innsbruck.

Železničarji so bili v času prevrata pod hudim pritiskom. Skozi Maribor so drli vagoni s transporti vojakov, ki so se vračali z evropskih front. Ker so bili vagoni prenatrpani, pogost spremljevalec vojakov pa je bil tudi alkohol, se ne gre čuditi, da je v vagonih prihajalo do medsebojnih pretepov in streljanja, ob postajah pa do plenjenja in uničevanja skladišč in gostišč. V noči s 5. na 6. november se je pri Hajdini zgodila huda železniška nesreča – zaradi počene osi je prišlo do iztirjenja vlaka, 68 vojakov je v nesreči umrlo.¹⁷⁰

Zaradi preobremenjenosti in hudega poslabšanja varnosti je vladalo med železničarji napeto stanje. Za dodatno razburjenost so poskrbeli srbski vojni ujetniki, ki jih je Maister dal postaviti po železniških postajah kot stražarje. *Grazer Tagblatt* je poročal: "Srbi so mdr. v zgradbi kurilnice napravili strašen nered." K Maistru so prišli Mrawlag, Wastian in Suppanz ter v imenu železničarjev zagrozili s stavko, "če srbski vojni ujetniki ne bodo nemudoma odstranjeni." Maister je njihove grožnje vzel resno ter Srbe umaknil.¹⁷¹ Kljub temu so se železničarji nekajkrat zatekli k stavki, največja stavka pa se je začela 29. novembra in trajala dva tedna. Nemški listi so kot vzrok stavke navajali pospešeno slovenizacijo mesta (menjave sodnikov, državnih odvetnikov, poštnih uradnikov itd.), sle-

¹⁶⁷ "Die Preisgabe Marburgs", *Grazer Tagblatt*, 5. 11. 1918, št. 304, str. 6.

¹⁶⁸ Rudolf Maister & Makso Šnuderl, *Mi in naši Nemci*, izdala Narodna Odbrana (Maribor, 1928), str. 16.

¹⁶⁹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovoj 1918, Zapisnik zaupne seje občinskega sveta z dne 17. 4. 1918.

¹⁷⁰ PAM, Zbirka Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 4, ovoj 191, "Železniška nesreča v Hajdini 5. 11. 1918".

¹⁷¹ "Marburg", *Grazer Tagblatt*, 12. 11. 1918, št. 311, str. 6.

dnjo pa je podkrepila še Maistrova razorožitev Schutzwehra v bliskoviti jutranji akciji 23. novembra. Trojka Mrawlag, Wastian in Suppanz je pri Maistru "protestirala proti presenetljivim dogodkom in proti izključno srbsko-jugoslovanskim stražarskim mestom. Za Maribor so zahtevali antantne čete in pojasnili, da so železničarji v sedanjih okoliščinah prisiljeni ustaviti svoje delo."¹⁷² Kot že prej v vojaških vrstah so se tudi železničarji razdelili na nemški tabor, ki je deloval pod vplivom socialnih demokratov, in slovenski tabor, ki je stavki nasprotoval. Med uslužbenci so se pojavili letaki, ki so sporočali: V Republiki Nemški Avstriji nas čaka svoboda. Svoboda združevanja in tiska že obstajata. /.../ Boj moramo voditi samo še proti kapitalizmu, medtem ko v SHS na nas čakajo še številni boji."¹⁷³ List *Mariborski delavec* je obveščal: "Na železničarskem shodu v Narodnem domu včeraj popoldne smo delavci zvedeli, kdo je hujskal na štrajk. Mraulagg, Scherbaum, Franz, Kokoschinegg. Torej sami ljudje, ki so si med vojsko milijone zaslužili, med tem ko je ljudstvo stradalo in krvavelo."¹⁷⁴

Da promet ne bi popolnoma ohromel, je slovenska vlada v Maribor poslala na pomoč slovenske železničarje. Če so poprej na slovenski strani stavkajočim železničarjem še popuščali, so se tokrat odločili za tršo politiko in stavkajočim zagrozili z odpustom, če ne bodo zaprisegli jugoslovanski državi. Dodatno nejevoljo med stavkajočimi so povzročili dunajski listi, ki so namigovali, da je štajerska deželna vlada očitno pripravljena prepustiti nemška mesta na Spodnjem Štajerskem Jugoslaviji.¹⁷⁵ Po pogajanjih je bil dosežen kompromis, da se bodo železničarji morali zaobljubiti samo Južni železnici, ne pa tudi državi. V petek, 13. decembra, se je v Gambrinusovi dvorani zbrala množica železničarjev (bilo naj bi jih 2500), da bi glasovala o izpogajanih točkah. Na zborovanju je govoril tudi Wastian:

Nemškoavstrijska država je obkrožena s sovražniki, s katerimi smo se med vojno kot proletarci solidalizirali; zdaj pa nam kot prijatelji antante odrekajo živila. Nekoč smo bili prepričani v nekaj drugega: da se bomo od naroda do naroda skupaj posvetovali, skupaj gradili našo republiko in da se bo uresničil stari poziv: Proletarci vseh dežel, združite se! Toda zgodilo se je nekaj povsem drugega in še posebej tu ob meji vidimo, kako se jugoslovanska država oblikuje čisto drugače, kot smo si predstavljali.

Med govorom so ga večkrat nagradili z gromkim aplavzom, prav tako pa so z navdušenjem pozdravili besede: "Zaprisega ne bo imela nobenega vpliva

¹⁷² "Die Vorgeschichte des Marburger Aufstandes", *Grazer Tagblatt*, 1. 12. 1918, št. 330, str. 10.

¹⁷³ PAM, Zbirka Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 11, ovoj 25, letak "Eisenbahner" delavcem mariborskih delavnic Južne železnice s pozivom na stavko, brez datuma.

¹⁷⁴ "Na železničarskem shodu", *Mariborski delavec*, 3. 12. 1918, št. 9, str. 2.

¹⁷⁵ "Marburger Stimmungen", *Grazer Tagblatt*, 4. 12. 1918, št. 333, str. 6.

na naše državljsanske pravice, gre za službeno obvezo, ne za obvezo napram jugoslovanski državi, in tako bo veljalo vse do končne rešitve mejnega vprašanja." Po teh pomirjajočih besedah so se železničarji odločili preklicati stavko.¹⁷⁶ Tiskar Josef Mostböck, ki je med stavko tiskal letake, s katerimi se je železničarje pozivalo k nadaljevanju stavke, je bil takoj zatem aretiran.¹⁷⁷

Že omenjena razorožitev mestne varnostne straže je močno odmevala v nemških listih. V Gradcu so članek o Maistrovi akciji naslovili z "Južnoslovanske nasilnosti".

Vse pomembne položaje v mestu so zasedle srbske čete s strojnici, ponekod tudi topništvom. Nek poročnik 47. pešpolka, ki je pripadal mestni straži in ni hotel predati orožja, je dobil smrtni strel v predel trebuha. Ob 8. uri zjutraj so se pred tiskarno in uredništvom lista 'Marburger Zeitung' pojavili jugoslovanski predstavniki in zasedli podjetje. Zaukazali so izdajo posebne številke, v kateri je general Maister obvestil javnost o razorožitvi mestne straže ter pojasnil svoje dejanje. Postopanje Jugoslovancev deluje na prebivalstvo izjemno deprimirajoče. Dopolodne večine trgovin sploh niso odprli. Gledališče in kino sta zaprta. Vsi Nemci, ki niso stalno prijavljeni v Mariboru, so bili pozvani, naj v 24 urah zapustijo mesto.¹⁷⁸

Ranjeni poročnik Emil Gugl je kot edina smrtna žrtev razorožitvene akcije umrl 26. decembra.

Da se v mestu nasilno postopa proti Nemcem, je bilo moč razbrati tudi iz notice par dni pozneje: "Tukajšnjemu nemškemu trgovcu Kokoschinegu¹⁷⁹ je bilo na železniškem kolodvoru zaseženo volneno in platneno blago v vrednosti 1 ½ milijona kron, ki ga je prodal nemškoavstrijski vladi in ga hotel spraviti prek meje. Zaseženo blago bo razdeljeno slovenskemu prebivalstvu."¹⁸⁰ Sredi decembra so graški bralci lahko izvedeli:

Uničevanje nemških tabel se nadaljuje skoraj sleherno noč. Danes so se jugoslovanski uničevalci lotili napisov gospoda odvetnika in mestnega svetnika dr. Orosela, zdravnika dr. Alberta Leonharda, Himmlerja, gostilničarjev Schinka in Spatzka, šiviljskega mojstra Stieblerja, tiskarne Marburger Zeitunga itd., celo tabla neke babice.¹⁸¹

¹⁷⁶ "Der Eisenbahnerausstand", *Marburger Zeitung*, 15. 12. 1918, št. 289, str. 2.

¹⁷⁷ "Politische Verhaftungen in Marburg", *Grazer Tagblatt*, 17. 12. 1918, št. 346, str. 10.

¹⁷⁸ "Südslawische Gewaltakte in Marburg", *Grazer Tagblatt*, 24. 11. 1918, št. 323, str. 1.

¹⁷⁹ Rudolf Kokoschinegg (1885–?), v slovenskih listih Kokošinek, po smrti očeta Josefa leta 1905 lastnik trgovine na tedanji Tegetthoffovi cesti 13, pozneje preseljen v Gradec.

¹⁸⁰ "Laibach, 27. November. Aus Marburg wird gemeldet", *Grazer Tagblatt*, 28. 11. 1918, št. 327, str. 1.

¹⁸¹ "Marburg, 12. Dezember", *Grazer Tagblatt*, 15. 12. 1918, št. 344, str. 7.

Tik pred božičem se je poročalo, da so jugoslovanski vojaki ustrelili nekdanjega državnozborskega poslanca Franza Girstmayerja. Medtem ko so slovenski listi obveščali, da je šlo za prepir in da je vojak Janez Fras streljal iz pijanosti in objestnosti, so bili Nemci mnenja, da je bil Girstmayer žrtev slovenske čistke. "Mirno lahko rečemo, da je Girstmayerja ubila južnoslovanska morilska banda," je na nekem pogrebu izjavil evangeličanski duhovnik Mahnert ter dodal: "Četudi bo Maribor sloveniziran, mi ostanemo Nemci do kosti, pa naj se zgodi, kar se če."¹⁸²

Brez prave zaščite iz Gradca in vojaške podpore mariborskim Nemcem ni ostalo drugega, kot da so še naprej sprejemali različne deklaracije, v katerih so poudarjali svojo pripadnost Nemški Avstriji. Republika Nemška Avstrija je bila v narodnem predstavništvu (*Nationalrat* oziroma Narodni svet) razglašena, potem ko je cesar Karel 11. novembra 1918 sestopil s prestola. "Zanimivo je dejstvo, da so tudi nemški krščanski socialci skoro brez izjeme glasovali za republiko," so poročale *Male novice* in dodale: "Tako se torej spreminjajo časi in s časi tudi narodi."¹⁸³ 12. novembra je dal mariborski občinski svet v javnost vnovič politično izjavo:

Občinski svet nemškega mesta Maribor izraža na današnjem, skupaj s predstavniki socialnodemokratskega delavstva sklicanem slovesnem zboru veselje, ki preveva prebivalstvo, potem ko je Narodni svet soglasno razglasil Nemško Avstrijo za republiko in del Republike Nemčije. Nemško prebivalstvo Maribora, ne glede na stanovsko ali strankarsko pripadnost, z vsem srcem pozdravlja ta pogumen, odločen korak našega Narodnega sveta in pričakuje do njega, da nakloni blagoslovljeno usodo našemu, poslej vsega tujega pritiska osvobojenemu narodu. Nemško prebivalstvo našega mesta, vključno z organiziranim delavstvom, se čuti kot organski, nedeljivi sestavni del Republike Nemške Avstrije in pričakuje od Nemškega narodnega sveta kot predstavništva celotnega našega naroda v Republiki Nemški Avstriji, da bo deloval tako, da se zagotovi pripadnost našega mesta k velikemu telesu naše nemške republike tudi navzven in za vselej.¹⁸⁴

Narodni svet Nemške Avstrije je mesta Maribor, Ptuj in Mahrenberg razglasil kot del Nemške Avstrije ter v izdelanem volilnem predlogu za ustavodajno skupščino predvidel tudi volitve v teh in sosednjih okrajih. Pri *Straži* so bili nad tem ogorčeni:

¹⁸² "Mahnert zopet hujska", *Straža*, 27. 12. 1918, št. 103, str. 3; "Francelj Girstmayr – ustreljen", *Straža*, 27. 12. 1918, št. 103, str. 2.

¹⁸³ "Nemška Avstrija republika!", *Male novice*, 12. 11. 1918, št. 95, str. 1.

¹⁸⁴ "Eine Kundgebung der Stadt Marburg", *Deutsche Wacht*, 16. 11. 1918, št. 43, str. 4.

Človek bi mislil, da so si morali Nemci po tem, ko so doživeli s svojo požrešnostjo po tuji zemlji tak pol[o]m, popolnoma pokvariti želodce. Toda oni imajo še vedno velik apetit. /.../ Nemškonacionalni gospodje naj bodo prepričani, da se bodo v imenovanih slovenskih okrajih in krajih volitve za nemško Avstrijo vršile o svetem nikoli. Ti okraji in kraji bodo volili za Jugoslavijo, ker so v Jugoslaviji. Nemški Mihel, si razumel?¹⁸⁵

Na Dunaju so tudi odredili razširitev občinskih svetov s predstavniki socialne demokracije. Tako so tudi v mariborski občinski svet imenovali deset dodatnih mož, socialni demokrat Suppanz pa je bil izvoljen za drugega podžupana (prvi je bil Karl Nasko¹⁸⁶).

V zadnjih tednih leta 1918 in v začetku novega leta lahko domala dnevno beremo o odstavitvah nemških uradnikov in aretacijah posameznikov iz nemških vrst. *Slovenski gospodar* je opozarjal slovenske kmete:

Mnogo je odpuščenega uradništva in delavstva nemške narodnosti ali nemčurjev /.../ In ti Nemci in nemčurji imajo sedaj čas hoditi med vas, da si nakupujejo živež za sebe in zato, da ga izvažajo drugam in tam delajo velike dobičke. Pa še ne samo to. Ti vas tudi napačno podučujejo in vas hujskajo na poštene Slovence, ki morajo mesto teh Nemcev delati sedaj službo. /.../ Za nas Slovence v Jugoslaviji naj velja: 'Kdor ne dela, naj tudi ne je!' Zatorej tudi nemškim in nemčurskim ljudem ničesar ne prodajte, zakaj bi se med nami redili, delali pa nič!¹⁸⁷

Straža je konec decembra odločno pozivala: "Nemške napise nad trgovinami, gostilnami itd bo treba povsod zamenjati s slovenskimi."¹⁸⁸

Dolgoletna nemška oligarhija v Mariboru se je sesuvala kot hišica iz kart, general Maister pa je postal med Nemci zelo osovražena osebnost. Prejel je številna grozilna pisma. Eno od njih se npr. v prevodu glasi: "Prekleti general Majster! Končno se je deset zapriseženih odločilo, da izmed sebe izžrebamo dva, ki sta sveto zapriseгла, da bosta Tebe, prekleta zverina v človeški podobi[,] umorila do sredine aprila, pa četudi bi zato oba morala nastradati."¹⁸⁹ Da se zavaruje, je Maister konec leta odredil zajetje 21 nemških talcev, ki naj bi bili garant za njegovo varnost. "Zato svarim prebivalstvo pred vsakim nepremišljenim dejanjem, kajti usoda talcev je od njegovega početja odvisno," je zapisal v javnem razgla-

¹⁸⁵ "Velik apetit po slovenski zemlji", *Straža*, 29. 11. 1918, št. 10, str. 3.

¹⁸⁶ Karl (Karel) Nasko (1869–1943), ritmojster.

¹⁸⁷ "Kmetje na Dravskem polju bodite previdni in pozorni!", *Slovenski gospodar*, 2. 1. 1919, št. 1, str. 4.

¹⁸⁸ "Nemške napise", *Straža*, 20. 12. 1918, št. 101, str. 4.

¹⁸⁹ PAM, fond Prevrtni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 6, ovoj 248, anonimno pismo "Verfluchter General Majster!"

su.¹⁹⁰ Talci so se izmenjevali v skupinah po tri – prvi so bili na vrsti Mrawlag, Kokoschinegg in Hermann Berg¹⁹¹. Štajerska deželna vlada je v Maribor poslala delegacijo, ki bi Maistra prepričala o opustitvi tega početja, ker to ni zaleglo, pa so pritisnili tudi na slovensko vlado. Maister je po tednu dni zajemanje talcev preklical.¹⁹²

8. januarja 1919 je *Slovenski gospodar* poročal:

Mesto Maribor nima več nemškega župana. /.../ Mariborski okraj ima Slovenca za načelnika /.../ V mestu Maribor in v mariborskem okrajnem zastopu so imeli besedo samo nemški in nemčurski kričači. /.../ Ljudje, ki so dosedaj gospodarili v mestnem in okrajnem zastopu, so imeli pred očmi samo širjenje nemštva in protestantizma.¹⁹³

2. januarja je namreč slovenska delegacija v sestavi Maister, Lajnšic, Vilko Pfeifer¹⁹⁴, policijski komisar Ivan Senekovič¹⁹⁵ ter predstavnika Narodnega sveta za Štajersko Fran Rosina¹⁹⁶ in Franjo Žebot¹⁹⁷ prišla v mestno hišo in navzoče (župana Schmidererja, podžupana Naska in Suppanza ter dva člana občinskega sveta, Franza Bernharda in Christopha Futterja) obvestila, da je mestni svet razpuščen in da bo vodenje mesta prevzel vladni komisar Pfeifer. V razglasu za javnost je Pfeifer pojasnil:

Narodna vlada SHS v Ljubljani je razpustila občinski svet mesta Maribor, ker se ni podvrigel ukrepom odnosno avtoriteti države SHS in je Narodna vlada SHS mene imenovala vladnim komisarjem z nalogo, da začasno prevzamem in vodim posle mariborskega občinskega sveta. Prevzel sem danes vodstvo mestnega magistrata v Mariboru. O tem obveščam prebivalstvo mesta Maribor s pristavkom, da bom po najboljši moči skušal zadostiti željam in potrebam prebivalstva in se tudi nadejam, da mi bo prebivalstvo brez razlike na stranke in narodnost v svojem lastnem interesu pomagalo in zaupalo in elemente, ki bi skušali redno poslovanje ovirati, zavračalo. Maribor, dne 2. januarja 1919.¹⁹⁸

¹⁹⁰ PAM, Zbirka Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 11, ovoj 22, Maistrov dvojezični lepak "Prebivalstvu – An die Bevölkerung!" z dne 3. 1. 1919, s katerim objavlja zajem talcev zaradi nemških groženj.

¹⁹¹ Hermann Berg (1879–1943), mariborski usnjari in posestnik.

¹⁹² "Zur Geiselaushhebung in Marburg", *Grazer Tagblatt*, 10. 1. 1919, št. 9, str. 10.

¹⁹³ "Mesto in okrajni zastop Maribor v slovenskih rokah", *Slovenski gospodar*, 8. 1. 1919, št. 2, str. 1.

¹⁹⁴ Vilko Pfeifer (1885–1965).

¹⁹⁵ Ivan Senekovič (1884–1956), uradnik.

¹⁹⁶ Fran (tudi Franjo) Rosina (1863–1924), politik, član Narodnega sveta za Štajersko.

¹⁹⁷ Franjo Žebot (1881–1945), časnikar in politik.

¹⁹⁸ "Prebivalstvu mesta Maribor!", *Marburger Zeitung*, 3. 1. 1919, št. 2, str. 1.

Johann Schmiderer na priložnostno izdani voščilnici Nemško-avstrijskega planinskega društva (Alpen-Verein) – Sekcija Maribor (Zbirka fotografij in razglednic, signatura SI_PAM_1693_011_002_00001)

V zapisnik sestanka ob primopredaji poslov je župan Schmiderer dal zapisati odločen protest in pojasnilo, da položaja ne predaja prostovoljno, temveč se uklanja sili. "Izrecno izjavljam, da ne priznavam pravice razpolaganja vlade SHS nad mestom Maribor, kajti avtonomno mesto Maribor je podrejeno štajerski deželni vladi oziroma vladi Nemške Avstrije," je dejal in opozoril na uradno štetje prebivalstva leta 1910, pri katerem je uporabo nemškega občevalnega jezika navedlo 22653 prebivalcev mesta, "le 3823 pa slovanskega". Slovenski predstavniki so županov protest sprejeli na znanje in mu dovolili, da skliče občinske svetnike ter jih seznani z nastalo situacijo.¹⁹⁹

Odstavljeni župan se je obrnil tudi na javnost, in sicer z naslednjimi vrsticami:

Dne 2. januarja t. l. sem bil razrešen funkcije župana mesta Maribora, ki sem jo imel čast opravljati skorajda 17 let. Ob tem slovesu čutim dolžnost zahvaliti se najsrčneje svojim spoštovanim someščanom za vsakič znova izkazano zaupanje, zvesto izpolnitev meščanskih obveznosti, ustvarjalno delovanje in požrtvovalnost

¹⁹⁹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, ovoj 1918, Zapisnik primopredaje poslov v mestni hiši z dne 2. 1. 1919.

za dobrobit našega mesta kakor tudi za varovanje reda in miru v lepih in težkih časih. Da bi ju tudi še naprej obvarovali, to je moja zadnja prošnja. Maribor, 4. januarja 1919.²⁰⁰

* * *

Zadnji veliki poskus mariborskih Nemcev, da bi svetu prikazali Maribor kot nemško mesto, se je zgodil 27. januarja 1919, ko so pripravili množične demonstracije ob prihodu zavezniške komisije za določitev demarkacijske meje. "Mariborsko nemštvo se ne more navaditi na ulogo navadnega in poslušnega državljana", so tolmačili demonstracije pri *Slovenskem gospodarju*²⁰¹ in dodali: "Kakor človek, ki se potaplja, tako išče mariborsko in okoliško nemčurstvo zadnje sredstvo, da bi še vsaj za kratek čas dalo svojim ljudem nekaj tolažbe in nekaj upanja."²⁰²

General Maister je v svojih spominih opisoval usodni dan tako:

Dne 27. jan. je bil Maribor že v zgodaj zjutraj ves živ. Kavarne in gostilne so bile polne, po ulicah vrvež. Ti ljudje niso bili iz Maribora, temveč iz raznih krajev Spodnjega Štajerskega, zlasti iz mariborske okolice, iz Ptuja in Celja, tudi iz Mežiške doline in celo iz avstrijskega Štajerskega, posebno iz Gradca, ki so vsi prišli v Maribor nalašč zaradi demonstracij.²⁰³

Pri *Slovenskem gospodarju* so imeli do demonstrantov prezirljiv odnos:

Vpili so, pobijali na slovenskih hišah šipe ter po divjaško napadli Slovence. Med drugimi so pobili na tla dr. Verstovškovega sina in več drugih dijakov. Kot pustne maskore so hodili z godbo na čelu po mestu, okinčani so bili z nemškimi znaki, kdo ni imel takega znaka, ali ki je govoril slovensko, so ga napadli na divjaški način. Divje germansko tuljenje se je razlegalo po Mariboru.²⁰⁴

Nemški viri so pojasnjevali, da so Verstovškovega sina zbili na tla zato, ker naj bi med množico izzival z revolverjem in celo streljal.²⁰⁵ Ko je zavezniški podpolkovnik Sherman Miles²⁰⁶ kot vodja misije pozdravil nemške demon-

²⁰⁰ "Sehr geehrte Mitbürger", *Marburger Zeitung*, 5. 1. 1919, št. 4, str. 1.

²⁰¹ "Nemški izgredi v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 30. 1. 1919, št. 5, str. 1.

²⁰² "Pondeljкови dogodki v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 30. 1. 1919, št. 5, str. 1.

²⁰³ PAM, Zbirka Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 3, ovoj 98, "Demonstracije Nemcev v Mariboru 27. 1. 1919".

²⁰⁴ "Pondeljкови dogodki v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 30. 1. 1919, št. 5, str. 1.

²⁰⁵ "Die blutigen Ereignisse in Marburg", *Die Neue Zeitung*, 30. 1. 1919, št. 29, str. 2.

²⁰⁶ Sherman Miles (1886–1966), ameriški podpolkovnik, pozneje general.

strante z balkona okrajnega glavarstva, so ga pozdravili vzkliki "bogato v žive frankfurtarske barve odete množice, ki je do skrajne nacijske besnosti razpaljena žugaje vihtela stisnjene pesti in nepretrgoma iz tisočev grl bruhalo srd in sovraštvo na vse, kar ni nemškega".²⁰⁷ Eden od prisotnih slovenskih častnikov se spominja, da je med demonstranti vladalo napeto vzdušje, "slišalo se je razne nesramne klice proti Slovincem; eni Nemki, ki je posebno ogorčeno vpila in gestikulirala z rokami, je padla pri tej priložnosti celo 'perika' z glave."²⁰⁸

Slovenski viri poročajo, da je množica, ki se je po odhodu ameriške misije v Narodni dom zbrala na Glavnem trgu, postajala čedalje nemirnejša in predrznejša. Stražniki in maloštevilna vojaška patrulja so še uspeli rešiti policijskega komisarja Ivana Senekoviča, ki so ga demonstranti na poti do magistrata podrli na tla, ga pretepli in mu tudi odvzeli orožje, nato pa je množica postala neobvladljiva, iz nje naj bi odjeknila dva strela in na drugega so potem tudi vojaški odgovorili s streljanjem – v množico. "Ljudstvo je divje kričeč bežalo na vse strani", so dogodke opisovali pri listu *Mariborski delavec*.

Bil je grozen prizor, ko so ljudje bežeč padali en čez drugega. Prostor pred magistratom je bil naenkrat prazen, samo uboge žrtve neumne politike so obležale v svoji kri. Bil je konec demonstracije – grozovit, krvav konec. Ta kri, ki se je včeraj prelila na Glavnem trgu, vpije do neba za maščevanje nad tistimi, ki so uprizorili včerajšnjo brezpomembno in neumno demonstracijo.²⁰⁹

Za avstrijske liste ni bilo dvoma, da je šlo spet za nezaslišan zločin "jugoslovanske soldateske"²¹⁰ nad nemškim prebivalstvom: "Pero se kar brani pisati te dni o čemerkoli drugem kakor o nemškem trpljenju ob meji, o v nebo vpijoči sramoti, ki nam je bila prizadejana." Ob krvavem dogodku v Mariboru naj bi po pisanju lista *Grazer Tagblatt* ogorčeni nemški delavci celo videli, kako so si slovenski duhovniki, zbrani na bližnjem bogoslovju, ob videnem nasilju veselo meli roke, z bogoslovja pa naj bi celo padli streli po demonstrantih.

Ko se je osrednji del Glavnega trga spraznil, je bilo, zlasti ob Marijinem stebru, moč videti žrtve, kako ležijo v lastni krvi: možje, žene, otroci. Tam so nekemu ubitemu tekli možgani iz glave, spet drugje je nekdo obležal s prestreljenimi prsmi v mlaki krvi, poleg njega pa s krvjo prelito dekle in tako naprej.²¹¹

²⁰⁷ PAM, Zbirka Prevrtni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 3, ovoj 98, "Demonstracije Nemcev v Mariboru 27. 1. 1919".

²⁰⁸ PAM, Zbirka Prevrtni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 1, ovoj 19/2, odgovori na Maistrovo anketo: Ravter Josip, major v Knjaževcu.

²⁰⁹ "Krvavi izgredi", *Mariborski delavec*, 28. 1. 1919, št. 22, str. 1.

²¹⁰ Tak izraz so uporabili v listu *Österreichische Illustrierte Zeitung*, 2. 2. 1919, št. 18, str. 8.

²¹¹ "Marburg", *Grazer Tagblatt*, 29. 1. 1919, št. 28, str. 1.

V Gradcu so v začetku februarja organizirali protestno zborovanje z geslom "Spomnite se mariborskih umorjenih!"²¹² Slovenska stran je za nasilje krivila organizatorje demonstracij, ki da so v svoji ihti tako dolgo hujskali protestnike, da so le-ti izzvali nasilje. Maister je razglašal:

Pozivljam vsakogar, naj mi naznani one osebe, ki so bile udeležene pri uporih pred mestno hišo, da prejmejo zaslužen kaznen. Postopal pa bom najstrožje tudi proti onim osebam, ki ščitijo njim znane udeležence tega upora s tem, da jih namenoma ne ovadijo in jim na ta način pomagajo.²¹³

Slovensko časopisje je naslednje dni poimensko navajalo osebe iz mesta in bližnje okolice, ki so se na demonstracijah izpostavile, prav tako so poročali, kateri lastniki hiš, gostiln in prodajaln so na tragični dan izobesili nemške zastave. "Nemške trake so delili brezplačno v trgovinah Pirchan in Ferner v Gosposki ulici. Treba si je dobro zapomniti!" je bilo moč prebrati.²¹⁴ *Mariborski delavec* pa je poročal, da so zaprli stražarja na zvoniku stolne cerkve, ker je na dan protestov "razobesil frankfurtarce. Vojaki so vdrli v stolp, odstranili zastavo in razobesili slovensko trobojnico."²¹⁵ *Straža* se je obregnila ob gostilničarko Marijo Senekovič v Gosposki ulici, ki je prav tako imela izobešeno nemško zastavo: "Gotovo primerno vabilo za slovenske goste, ki kaj radi obiskujejo njeno gostilno!"²¹⁶ Zapisali so še: "Po mestu se še vedno trosijo laži, da se je pretekli ponedeljek iz bogoslovja streljalo na demonstrante. Take nesramne lažnjivce javite takoj policiji ali pa sodnji."²¹⁷

Poleti 1919 se je mariborskim Nemcem glede pripadnosti mesta Nemški Avstriji pokazal še zadnji kanček upanja – na pariški mirovni konferenci se je namreč pojavil predlog, da bi za območje Maribora izvedli ljudsko glasovanje (plebiscit) o tem, kateri državi hočejo pripasti njegovi prebivalci. Ker pa je to tema drugih prispevkov na simpoziju, se je ta prispevek ne dotika.

Maribor je nazadnje dokončno pripadel jugoslovanski državi. Da bi Sloven-

²¹² PAM, Zbirka Prevrtni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 3, ovoj 98, plakat "Deutschsteirer!", ki vabi na protestni shod zoper nasilje nad mariborskimi Nemci 2. 2. 1919 v Gradcu.

²¹³ PAM, Zbirka Prevrtni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 11, ovoj 27, lepak generala Maistra "Oklic!", 28. 1. 1919.

²¹⁴ "Nemške trake", *Mariborski delavec*, 28. 1. 1919, št. 22, str. 2.

²¹⁵ "Stražarja na zvoniku stolne cerkve", *Mariborski delavec*, 29. 1. 1919, št. 23, str. 2.

²¹⁶ "Vabilo na obisk", *Straža*, 3. 2. 1919, št. 10, str. 2.

²¹⁷ "Nesramni lažnjivci", *Straža*, 3. 2. 1919, št. 10, str. 2.

Demonstracije Dunajčanov v spomin na ubite v Mariboru 27. januarja 1919 (iz časopisa *Das interessante Blatt*, 13. 2. 1919, št. 7, str. 4)

ci zares prelomili z avstrijsko tradicijo, so se pojavile tudi pobude o ukinitvi t. i. "nemškega letnega časa".

Vlado prosimo, da ne uvede nemškega poletnega časa, ker sedaj smo vendar samostojni in nismo več pod nemškim Mihelnom. Z uvedbo novega časa se nam je popolnoma prikrajšalo eno uro počitka. Posebno ubogi so šolski otroci, kateri imajo daleč v šolo in imajo po novem času komaj po 7 ur spanja. Tudi ob nedeljah nam je novi čas v škodo. Teh par let se je videlo kako so bile cerkve zjutraj prazne. Delavno ljudstvo zvečer ne pride prej k počitku, in zjutraj bi pa le moral eno uro prej vstati. Torej še enkrat prosimo, da naša vlada upošteva te vrstice in nam pusti naš stari čas, katerega so že naši pradedje imeli. Viljem pa si naj sedaj sam navira in poriva svojo uro nazaj in naprej.²¹⁸

²¹⁸ "Nemškega letnega časa ne maramo", *Slovenski gospodar*, 6. 3. 1919, št. 10, str. 3.

Nemci so se hočeš nočeš morali sprijazniti z novo (jugoslovansko) stvarnostjo. Če so pri *Straži* novembra 1918 optimistično napovedovali: "Nemci sami bodo hvaležni, če po novi preureditvi zavlada mir in zastopnost med narodi in bodo obsojali nesrečno politiko svojih rojakov, ki je nam in njim prinesla prazne želodce in drugo gorje,"²¹⁹ pa je železničarski uradnik Gregor Jager, ki so ga po njegovih besedah železničarski sodelavci nemške narodnosti med veliko stavko decembra 1918 šikanirali, še leta 1924 v dopisu generalu Maistru opozarjal: "Globoko poznam mišljenje mariborskih Nemčurjev in trdim, da so ti ljudje še danes istega mišljenja, vse govorjenje o lojalnosti in dobrim državljanstvu teh ljudi je lažljivo besedičenje, vsi stremijo še danes za priklopitev k Avstriji in bo tudi njih prihodnja generacija istega mišljenja."²²⁰

Boštjan Zajšek

**"BUT WE WOULD RATHER DIE GERMAN
THAN TO ROT AS ITALIANS OR SLAVS" –
THE MARIBOR GERMANS IN 1918**

SUMMARY

The term "Maribor Germans", according to the methodology of folk counts that have taken place in Austria-Hungary since 1857, encompasses both ethnic Germans who came to Maribor from the Middle Ages as landowners, traders, craftsmen, soldiers, officials, later railway workers, entrepreneurs, etc., as well as the Germanified population and part of the townspeople who used German to elevate their social status (profession). The last two groups were viciously dubbed "forcefully German" by Slovenians, while for the ethnic Germans they used the designations "*nemčurji*", "*nemškutarji*", "*nemški Mibli*" and the like. There

²¹⁹ "Čigav je Maribor?", podlistek, *Straža*, 4. 11. 1918, št. 88, str. 2–3.

²²⁰ PAM, Zbirka Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 1, ovoj 10, odgovori na Maistrovo anketo: Jager Gregor, Ljubljana, železnice.

was increasing rivalry and recurring friction between the two ethnic groups, culminating in the upheaval period, when the situation was already tense due to the returning soldiers from the front (they travelled mainly by rail), political insecurity, many diseases and lack of food and other basic necessities.

Although the war greatly damaged the social life of Maribor Germans, the latter did not wither. It took place in cafes where they could read German newspapers and listen to German music, in inns and event halls that hosted various gatherings, lectures, dance evenings or performances. Theatres and movie performances could be viewed at the city's cinema and theatre. There were also numerous societies created before the war, some with a distinctly German character. National defence societies included *Deutscher Schulverein*, *Südmark*, *Heimstatt*, *Deutscher Verein für Marburg und Umgebung* and *Deutscher Sprachverein*. From the Slovenian point of view, these societies were regarded as an instrument of all-German Germanization politics.

The Germans held political, administrative and judicial power in Maribor until the fall of 1918. Their policies were split between different fractions, from the all-German to the very pro-Austrian, to Catholics and Evangelicals, but when it came to an issue of nationality they were able to consolidate their ranks (their common super-party body was called the *Volksrat* – National Council). During the rise of the Movement for the Establishment of the South Slavic State (the so-called "May Declaration Movement"), German authorities published a whole series of statements and memorials emphasizing the German character of Maribor; when it became clear that the Austro-Hungarian Monarchy was doomed to collapse, they emphasized the city's affiliation with the Austrian (German) state. People's rallies were also organized for this purpose – the so-called *Volksstag*. But the developments took a different direction. The Slovenians, led by General Rudolf Maister, took military control of Maribor in November 1918, and on this basis, by January 1919, all other areas of government.

The Germans' last hope that Maribor would belong to German Austria was the Paris Peace Conference. To this end, a mass demonstration was held in Maribor on January 27, 1919, in order to show the Allied mission that Maribor was a German city. The event ended with shots fired by the Slovenian military and city guards, which killed about a dozen protesters. The event was heavily echoed in Austria and in Slovenian lands.

In the first week of January 1919, Slovenians finally took over the administrative authority over Maribor. Symbolically, the new era was reflected in the abolition of the "German" Daylight Saving Time, which moved one hour during the summer.

VIRI IN LITERATURA

- PAM – Pokrajinski arhiv Maribor**, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49, AŠ 132.
PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju, AŠ 1–4, AŠ 6, AŠ 11.
- Cillier Zeitung* – Celje, letnik 1881.
Deutsche Wacht – Celje, letniki 1906–1918.
Domovina – Ljubljana, letnik 1918.
Edinost – Trst, letnik 1918.
Grazer Tagblatt – Gradec, letnika 1918–1919.
Grazer Volksblatt – Gradec, letniki 1881–1918.
Jugoslovan – Ljubljana, letnik 1918.
Kmetijske in rokodelske novice – letnik 1902.
Marburger Zeitung – Maribor, letnika 1918–1919.
Naprej: glasilo jugoslavanske demkratske socialistične stranke – Ljubljana, letnik 1918.
Slovenec – Ljubljana, letniki 1902–1918.
Slovenski gospodar – Maribor, letniki 1882–1933.
Slovenski narod – Ljubljana, letnik 1918.
Straža – Maribor, letnika 1918–1919.
Štajerc – Ptuj, letnik 1918.

.....

- "Marburger Adress-Kalender 1918", *Deutscher Bote für Steiermark und Kärnten* 25 (1918), str. 55.
Cvirn, Janez, *Trdnjanski trikotnik: politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem, 1861–1914*, (Maribor, 1997).
Ferlež, Jerneja, "Prebivalstvo Maribora 1848–1991", *Studia Historica Slovenica* 2, št. 1 (2002), str. 79–125.
Godina-Golija, Maja, "Nemški priseljenci v Mariboru", *Etnolog* NV 26 (2016), str. 67–68.
Hartman, Bruno, "Društvo Schlaraffia Marpurghia v Mariboru", *Časopis za zgodovino n narodopisje* 73=Nv38, št. 2–3 (2002), str. 153–175.
Hartman, Bruno, "Prevat v Mariboru 1918–1919", *Studia Historica Slovenica* 2, št. 1 (2002), str. 179–227.
Jenuš, Gregor, "Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan": Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 901–927.

Jenuš, Gregor, *Ko je Maribor postal slovenski. Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi*, zbirka Studia Historica Slovenica, 8 (Maribor, 2011).

Mahnert, Ludwig, *Die Hungerglocke* (Duisburg, 1912).

Maister, Rudolf, Šnuderl, Makso, *Mi in naši Nemci* (Maribor, 1928).

Rahten, Andrej, "Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 489–528.

Lukan, Walter, "Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni", *Zgodovinski časopis* 62, št. 1–2 (2008), str. 65–80.

Zajšek, Boštjan, "*Biti Nemec pomeni biti luteran: iz življenja nemških evangeličanov na Slovenskem, s posebnim poudarkom na Mariboru in okolici (1862–1945)*", zbirka Studia Historica Slovenica 3 (Maribor, 2010).

Zajšek, Boštjan, "Ferdinand Duchatsch – slovenski Nemec oziroma nemški Slovenec", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 837–872.

Zwitter, Fran, "Nemci na Slovenskem", *Sodobnost* 6, št. 11–12 (1938), str. 491.

Author: **ZAJŠEK Boštjan**

M.A. in History, senior archivist

Regional Archives Maribor

Glavni trg 7, SI-2000 Maribor, Slovenia

Title: **"BUT WE WOULD RATHER DIE GERMAN THAN TO ROT AS ITALIANS OR SLAVS" – THE MARIBOR
GERMANS IN 1918**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 19 (2019), No. 2, pp. 419–466, 220 notes, 8 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Maribor, 1918, Germans, everyday life, public activity

Abstract: The article touches on the everyday life and public activity of those residents of Maribor who were referred to by the methodology of the Habsburg Monarchy censuses as Germans. These were not only ethnic Germans by origin, but also Germanified or German speaking townspeople. Also presented are their daily hardships in light of the poor economic situation in the town during the last year of the First World War, their social life, relations with the Slovenian-speaking population in the city, political views on the future of the Monarchy and Maribor, and their reactions to the gradual Slovenian takeover of power in the city.